

HEINO JÖE

RÄNIKIVI

JÄÄTMAA JUTUD

RÄNIKIVI

JÄÄTMAA JUTUD

Heino Jõe

STOKHOLM 1950

Copyright
Heino Jõe
Printed in Sweden

SEE RAAMAT ON ILMUNUD »STOCKHOLMS-TIDNINGEN
EESTLASTELE» LAHKEL TRÜKITEHNILISEL KAASABIL

HACKZELLS TRYCKERI, STOCKHOLM

Üks ränikivi jäi mu kuuetasku,
mul poisiksel kui lõppes lingulask.

★

Kun olen, kuhu lähen siit?
Käen pigistan üht väikest kivikildu,
mis tasku jäi, kui lõppes lingupild.
Võib elu mind veel siia-sinna pildu,
mul kaasan noorusest üks ränikild.

HENRIK VISNAPUU.

SEE ON TEILE, Jukk ja Madis, Jüri, Mati, Sulev ja Toomas.

Ei teie tarvitse aina vahtida pudi-padi-kaupluste mänguasjaderiulit ega hobby-äride vaateaknaid. Küll meil omal on ka mõndagi. Siit see nüüd tuleb. »Ränikivi» on killukene kodunt kaasa toodud Eesti muinas-aega, vana-vanaisade väärt asju. Tarkade raamatute varal olen ma need kirja pannud ja üles sirgeldanud tänapäeva eesti poistele tööks ja mänguks. Ma annan need teile kätte sooviga:

**Müts maha Eesti mineviku ees,
käised üles Eesti tuleviku pärast!**

MATKATEED toovad Sind vahest põlismetsa, kus samblahabemed ripuvad puuhiiglaste okstelt ja kõrged sõnajalad kasvavad rinnuni. Inimkäsi ei ole siin puutunud loodust, iidsed tüved on vanadusest varisenud maha, sammaldunud ja kõdunenud. Sa astud suurele tüvele, kuid see vajub nagu käsn su jala all. Suurte puude varjust piiluvad sulle vastu lõhnava varjulille valged tähtsilmad.

Käbikuningas võngutab kõrgel oksal oma kaharat saba ja rähn raiub auku õõnsasse tüvesse, nii et laastud lendavad. Ta teab, kus asuvad kõige maitsvamad tõugud. Hämaras pilgutab silmi suur öökull. Ta ei põgene, sest ta näeb halvasti päevavalgel. Kaugel mökitab metskits ja vaata... kas need pole haavikuemanda pikad kõrvad, mis paistavad põõsa tagant.

Põlismets sunnib su sammu hiilivaks, sa liigud ettevaatlikult, vaatlled, imetled ja kuulatad. Sa oled nagu suures sammastemplis ja imeplik ning võimas tunne täidab su põksuvat südant.

See on looduse ja kaugete aegade suurus, mis on pugunud su põue. Ja sa sooviksid, et see seletamatu suur tunne jääks alatiseks su rinda.

J ä ä t m a a — mahajäetud põld.

R ä n i k i v i — kvarts, hall-valge pool-läbipaistev kivi, sisaldab räni (Si).

L i n g u l a s k, l i n g u p i l d — kivide viskamine linguga.

I i d n e — muistne, igivana.

L õ h n a v v a r j u l i l l — hästi lõhnava väikeste valgete õitega lill madaraliste sugukonnast (*Asperula odorata*). Kasvab varjulistes kuuse- ja segametsades.

K ä b i k u n i n g a s — orava meelitusnimi.

H a a v i k u e m a n d — ka tuttsaba, pikk-kõrv, vemmalsäär — jänese meelitusnimi. Jahimehed vanasti nimetasid jahiloomi meelitusnimedega, sest usuti, et õige nime nimetamisega kadus jahiõnn.

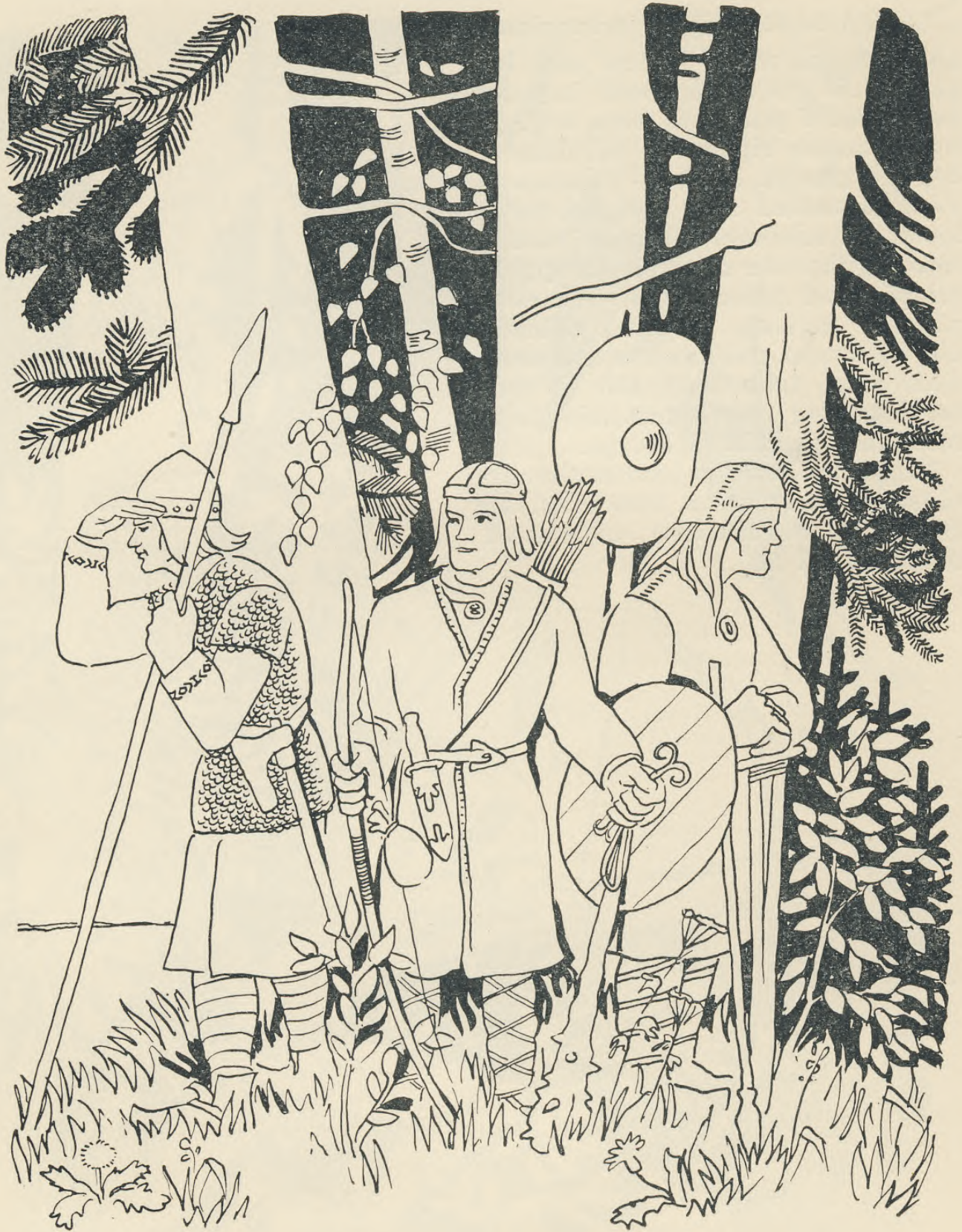
SA TAHAKSID olla indiaanlane, põlismetsade mees, kellest oled lugenud nii palju põnevaid lugusid. Sa tahaksid püstitada oma telgi ja tootemsamba rippuvate väänkasvudega ürgmetsa servale, valmistada vibu ja nooled ning küttida metsloomi. Sa tahaksid varitseda vaenulike suguharude sõjamehi ja õppida salapäraseid metsatarkusi — kuidas süüdata suitsuta lõkkeid, liikuda üle õõtsuvate mülkasoode, meisterdada relvi, trummisid, töö- ja tarberiistu ning kaunistada neid põletuskirjade ja salamärkidega.

Ürgses looduses ja loodusrahvaste lihtsates oskustes on oma võlu. Sa arvad, et indiaanlased on suured eeskujud sel alal.

M ü l g a s — ka laugas — kinnikasvamata muda-auk soos.

SEE EI OLE NII. Indiaanlased olid üks viimaseid loodusrahvaid, keda valge mees kohtas maadevallutamisel. Sellepärast on neist kirjutatud nii palju. Aga nad ei ole kaugeltki ainsad eeskujud metsatarkuste ja lihtsa elu alal.

Muistses Eestis elasid mehed, kes olid kangemad kui indiaanlased. Nad valmistasid kõik omale ise, alates vibust ja nooltest ja lõpetades kindlustatud linnustega. Nad küttisid ja kalastasid põlismetsades ja järvedes. Nad ajasid vaenlaste ja koerakoonlaste jälgi padrikutes ning kaitsesid kangelaslikult oma maad.

Nendest meestest on kirjutatud vähe. Aga nende jäljed ei ole kadunud. Muinasleidude ja rahvapärismuste kaudu uurivad teadlased muinasmeeeste elu. Palju, mis sajandite eest vajus unustusehõlma, saab jällegi selgeks ja tõuseb elama. Meil on nüüd eeskujud omalt maalt ja oma meeste seast. Ja peaasi — nad on meie kauged esivanemad — sama liha ja sama veri, sama visadus ja vaim.

See on vana-vanaisade ränikivi meie lingu jaoks.

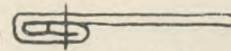
Linnus — mäekingule ehitatud muinaskindlus mullavallidele püstitatud palkaiaga.
Koerakoonlane — ka peninukk — koerapealine kiskja inimene. Vanasti nimetati nii Eestist idapoolseid röövrahvaid.
Padrik — metsatihnik, rägastik.
Muinasleid — maapõuest leitud muistse aja ese.
Rahvapärismus — suust-suhu edasi antud vana jutt, lugu või laul.

SÕJASÄRK

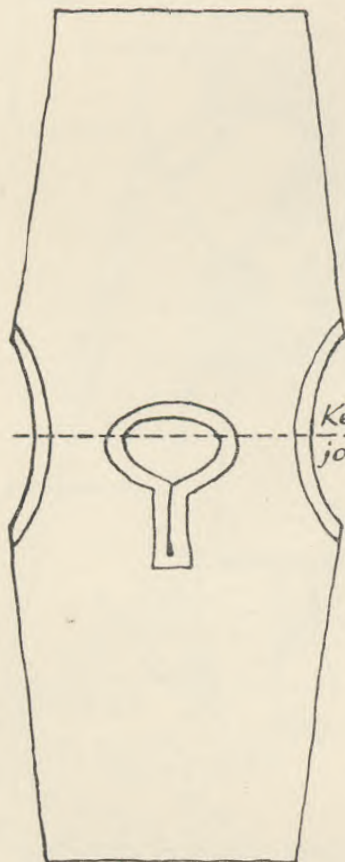
SUINASSÕDURID ja viikingid kandsid sõjasõidul erilist sõjakuubet või sõjasärki. Jõukamatel meestel oli sõjakuub valmistatud metallsoomuslitritest või metallrõngastest (rõngassärk). Lihtsamate meeste sõjasärgid olid tugevast nahast, nagu oli nahaga loodud ka kilp. Pildil on poiss nahast sõjasärgis, mille kaelus on kinnitatud sõlega. Vöö küljes on kott nõidumise-riistade, sidemete ja verevaigistamise rohtudega.

← Õmblus
 Sõjasärgi kaeluse ja käeaukude kaitimine.

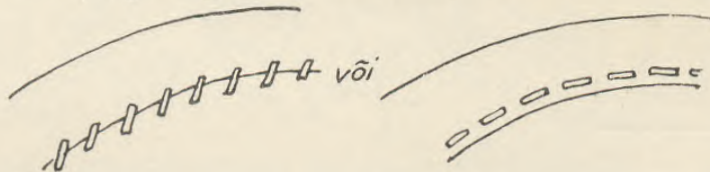

← Pallistus
 kaitimata servadel.

Kesk-
 joon

Mie teeme sõjasärgi jämedakoelisest kotiriidest, sest me kasutame seda ainult mängimisel ja laagris. Särgi lõige on siin, kuid enne, kui asume riiet lõikama, teeme proovisärgi suurest pakkimispaberist. Selle järgi lõikame pärast riidest särgi. Eriti ettevaatlik peab olema kaelaaugu lõikamisel (vaatle kaelaaugu asendit keskjoone suhtes!). Kaeluse ja käeaugud kandime kotiriidest riba-ga, nii et kant jääb 3 cm laiune. Teised ääred palistame. Särgi küljed võime kinni õmmelda kuni vööri. Kõikideks õmblusteks kasutame tugevat purjelõnga. Õmblemisviise on kaks:

KUI SÕJASARVE HÄÄL kaikus läbi küla ja mägedel süüdati märkegutuled, siis tõmbasid mehed selga sõjasärgid, haarasid relvad ja ruttasid lahingusse. Samaste särkidega mehed raiusid rüütleid Ümera jõel ja võitlesid visalt linnusevallidel. Küll neid sõjakuubesid on näinud muiste ka Rootsi kaljurannad.

Nii nagu indiaanimänguks on vaja sulgedest pea-ehet, rahupiipu ja tomahavki, nii on eesti muinasmängul vaja muinasmehel riietust ja relvi. Need muretseme kõigepealt — teeme ise, nagu see on mehe kohane. Ei sõjasärgi tegemisel raskusi tule, kui hoolega uurime joonistust ja juhiskirja.

Muinasmehel sõjasärki kanname kaitseks tavalise riietuse peal. Nii see oli ka vanasti ja nahksärk pidas kinni mõnegi noole ja noalöögi. Küll meie sõjasärgist tuleb memmelegi rõõmu, sest selle varal tuleme mängult ja laagrist tagasi märksa puhtamalt kui muidu. Kui muiste sõjasärk võttis vastu vaenuvere pitsmed, siis see tänapäeval kannatab pori ja puuvaiku. See on just paras roomamiseks ja rassimiseks.

Sõjasarv — loomasarvest või metallist pasun, mille puhumisega kutsuti kokku sõjamehi ja teatati lahingu algust.

Kaikuma — valjusti kõlama, kajama.

Märgutuli — künkale süüdatud tuli, millega teatati kaugematele naabritele vaenlaste tulekust.

Memm — ema meelitusnimi.

SÕJASÄRK kinnitati kurgu alt sõlega, sest sõlg polnud vanasti mitte naiste asi. Tänapäeva meeste-riietusest on sõlg kadunud ja nais-telegi on see jäänud rohkem ilu-kui tarbeasjaks. Aga vanasti, enne kui tulid nõöbid, oli sõlg kinnitus-nôela eest.

Meeste sõled olid lihtsamad kui naistel ja peamiselt kasutasid mehed vits-sõlge. Väikese sõlega kinnitati nõöpideta särgi kaelus ja suuremaga sõjasärgi rinnaesine.

Kui sõlg oli hõbedast, kingitud või vanematelt pärandatud, siis arvati selles peituvat võluvõim, mis kaitses selle kandjat kurja eest. Sellise sõlega võis nõiduda ja tulevikku ennustada.

Kui vana Kalev lamas surisängis, siis nõudis Linda sõle abil arsti:

Eit pani sõle sõudemaie,
Lepatriinu lendamaie:
»Sõua, sõlgi, jõua, sõlgi,
Lenda lepatriinukene!
Minge arsti otsimaie,
Tuuletarka talitama,
Sõnatarka soovimaie!»

Küll esivanemate sõlg sõjasärgi ees tuleb meile ka tänapäeval õn-neks.

Võluvõim — nõiavõim.

Tuuletark — Tuuslar — tark, kelle võimuses oli tuuli käsutada.

Sõnatark — tark, kes ravis sõnade pealelausumisega.

SÕJASÄRK kinnitati kurgu alt sõlega, sest sõlg polnud vanasti mitte naiste asi. Tänapäeva meeste-riietusest on sõlg kadunud ja nais-telegi on see jäänud rohkem ilu-kui tarbeasjaks. Aga vanasti, enne kui tulid nõöbid, oli sõlg kinnitus-nõela eest.

Meeste sõled olid lihtsamad kui naistel ja peamiselt kasutasid mehed vits-sõlge. Väikese sõlega kinnitati nõöpideta särgi kaelus ja suuremaga sõjasärgi rinnaesine.

Kui sõlg oli hõbedast, kingitud või vanematelt pärandatud, siis ar-vati selles peituvat võluvõim, mis kaitses selle kandjat kurja eest. Sel-lise sõlega võis nõiduda ja tulevikku ennustada.

Kui vana Kalev lamas surisängis, siis nõudis Linda sõle abil arsti:

Eit pani sõle sõudemaie,
Lepatriinu lendamaie:
»Sõua, sõlgi, jõua, sõlgi,
Lenda lepatriinukene!
Minge arsti otsimaie,
Tuuletarka talitama,
Sõnatarka soovimaie!»

Küll esivanemate sõlg sõjasärgi ees tuleb meile ka tänapäeval õn-neks.

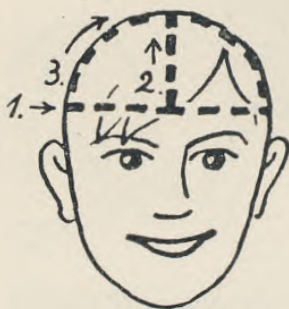

Võluvõim — nõiavõim.

Tuuletark — Tuuslar — tark, kelle võimuses oli tuuli käsutada.

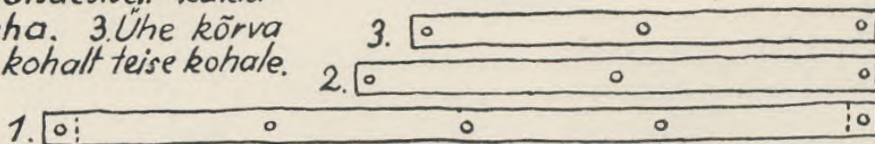
Sõnatark — tark, kes ravis sõnade pealelausumisega.

SÕJAKÜBAR

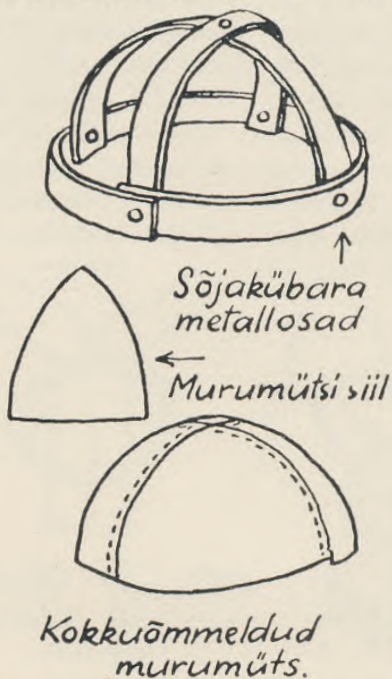

KOLM MÕÖTU:
 1. Pea ümbermõõt.
 2. Otsaesiselt kuklataha. 3. Ühe kõrva kohalt teise kohale.

SÕJAKÜBARAT vajati lahingus peakaitseks nui-, kirve- ja mõõgalöövide vastu. Sõjakübar tehti metallist, sageli metalliribadest, sest vanasti oli metallivaene aeg. Ribadest kübar ei kaitsenud pead täiesti, kuid suure löögihoo pidas siiski kinni.

Sõjakübara valmistamiseks võtame kolm mõõtu ja lõikame nende järgi kolm 2 cm laiust riba 1 mm paksusest valgevask- või valgemetall-plekist. Ribad painutame pea järgi ja märgime ära kokkuneetamise kohad. Vastavalt muretsetud vaskneetide suurusele puurime augud märgitud kohtadesse. Sõjakübar on ühtlasi peakate, sellepärast teeme selle sisse riidest murumütsi. Murumüts õmmeldakse neljast siilust vildataolisest mustast või sinisest villasest riidest. Siilu lõige on joonisel. Enne lõikamist proovi aga kokku traageldada tugevast paberist murumüts. Selle järgi alles lõika riidest siilud ja õmble kokku. Murumütsina võib kasutada ka vana vitkübara ümarmargust laginead. xxxxx Murumütsi passime metallkübara sisse, lõikame ära alt üleulatava ääre ja nee-dime samaaegselt metallosad kokku ning murumütsi kübara sisse. Harjuta neetimist

enne tööle asumist, sest puhas töö nõuab vilunud meistrikäät! Ümarpeaga neet, mille sirge ots haamerdatakse laiaks.

NARRI MEEST AGA MITTE MEHE MÜTSI» ja »Müts on mehe au» — kõnelevad vanasõnad. Mehe väärtus seisis targas peas ja käterammus ning sellepärast pidi peakate olema mehe vääriline. Mehe tarka nuppu tuli hoida lahingus ja kähmluses ja sellepärast kanti sõjakübarat.

Metallirikaste maade rahvad meisterdasid omale vägevad sõjakübarad ja kiivrid. Meie maa oli metallivae- ne, sellepärast ajasime läbi lihtsamaga. Muinasmehesõjakübara järgi on kujundatud ka see sinine valge ristiga murumüts, mida meie poisid meeleldi kannavad laagrimütsina. Metalliribasid märgivad tänapäeval valged paelad.

Sõjakübaraid oli õige mitut sorti ja joonisel on neid toodud terve rida. Lihtsamad neist olid tehtud tugevast nahast. Germaanlased ja skandinaavlased armastasid sõjakübaratele kinnitada sulgi, linnutiibu ja loomasarvi. Eesti muinasmehesõjakübar oli lihtne ja karm nagu mees ise.

See tuleb muinasmängul pähe panna.

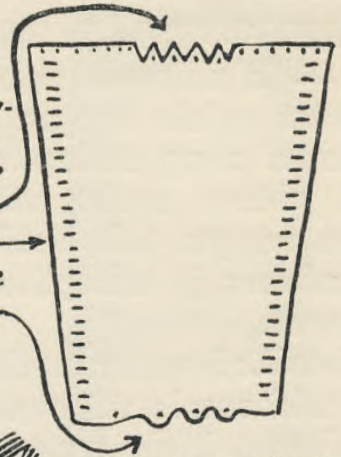

R a m m — jõud, käteramm — kätejõud.
K ä h m l u s — käsitsivõitlus.

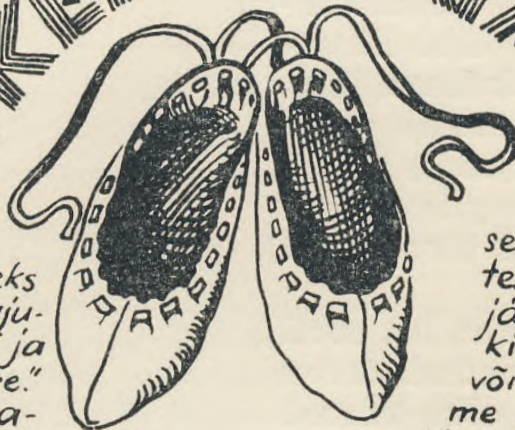
KERIKINGAD valmistatakse trapetsikujutisest nahatükist, mis varvaste poolt laiem. Ninaotsa lõigatakse ninahambad ehk nipid, külgedele tärkmed ja kannast kroogitakse nahk voldiliseks.

Heal lapsel mitu nime: **KROOKKINGAD, PAELKINGAD, VANUGAD, PASTLAD, SIPUKAD.**

KERIKINGAD

Kingsepatraadiga tõmbame nipid kokku ja õmbleme edasi kinni kingapealse. Selleks keerame kinga ajutiseks pahempidi ja õmbleme "üleääre."

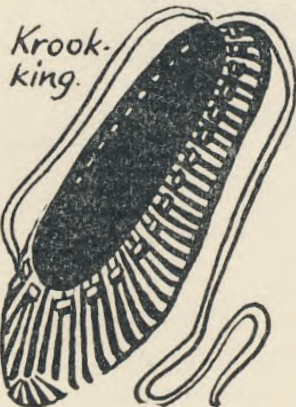
Nüüd leotame poolvalmis kingad vees pehmeks ja võtame pika naharibaselle asetame tärkmetest läbi, nii et otsad jäävad kanna taha kingapealteks. Jalas või liistu peal vormime märke ja kingad jala järvi. Kinga külgedele võime kinnitada hormad või rihmad. Rihmadega kingal tuleb tärkmetest läbiaetud riba kanna taga kinni õmmelda.

Lihtsama kinga puhul asetame ääred vastakuti ja teeme lihtsa õmbluse.

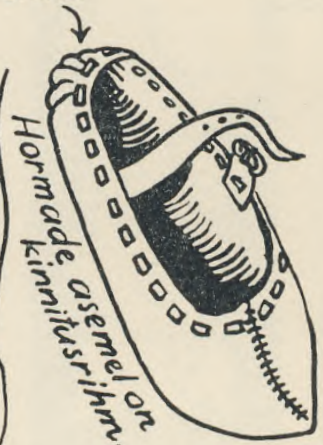
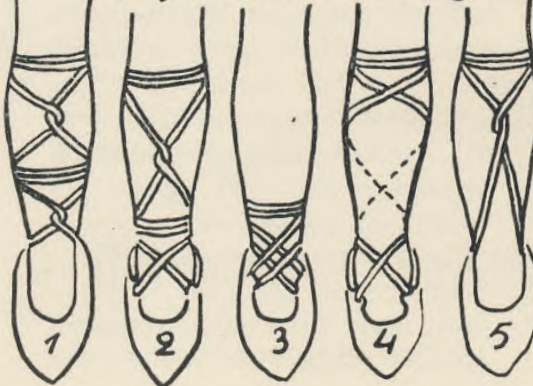
Kannavoldid tõmbame samuti traadiga kokku.

Horm. Hormade kinnitamisrihm.

Pealseõmblused.

Kinganöörade kinnitamine 2, 3 ja 4 on hormadega

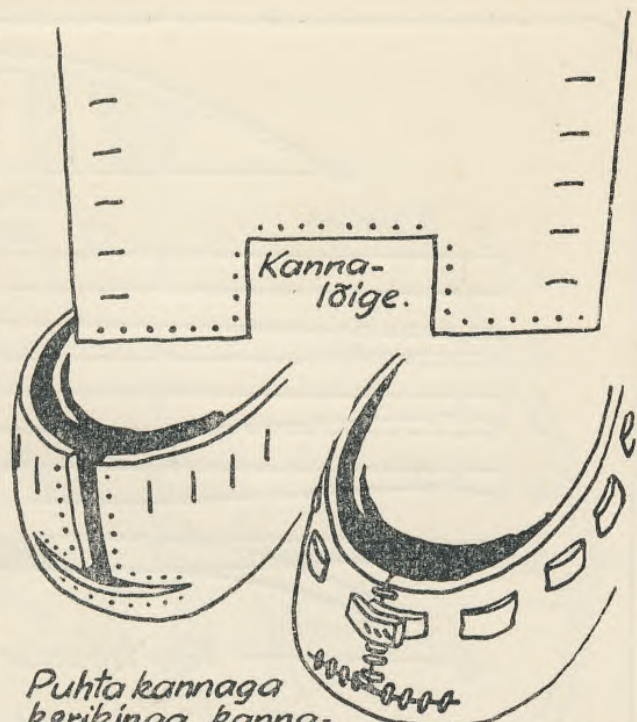

JALAVARJUDE poolest oli muistne aeg vaene — kui me mõõdame tänapäeva mõõduga. Ei siis olnud kümmet sorti jalatseid, nagu praegu. Ega olnud tarviski. Kingad tehti jalakatteks: töö jaoks lihtsamad, jõudeaja ja pidu jaoks toredamad. Kingasortisid oli vähe, aga nimesid oli selle eest jälle tublisti.

Tööpäeva kerikingad tehti raagnahast ja sageli jäeti neile karv talla alla, et oleks vastupidavam. Piduringad tehti parknahast. Kerikingi erinevate nimede all tarvitati kogu muistses Eestis. Eriti uhkeid kingi tehti läänerannikul ja saartel. Sealt pärinevad ka pildil olevad krookingad. Uskuge või ei, kuid krooked näriti märja naha sisse. Nii oli kingameistril tublisti närimist.

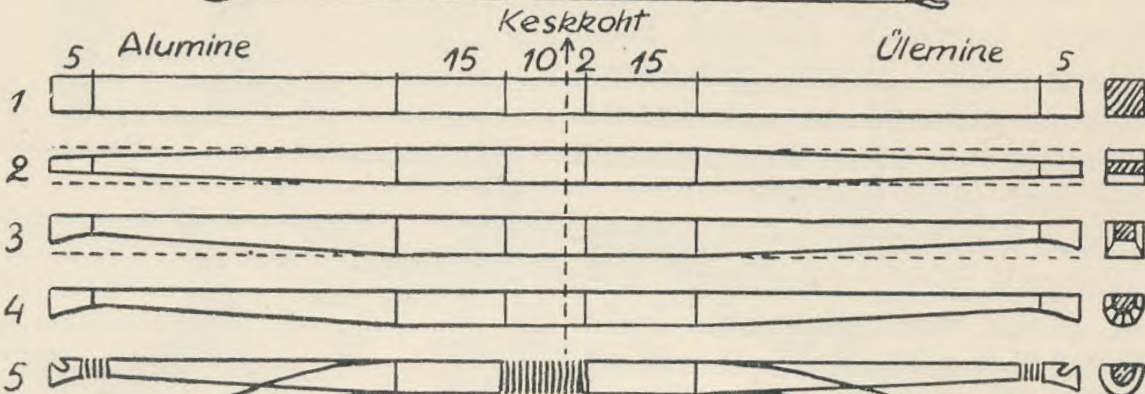
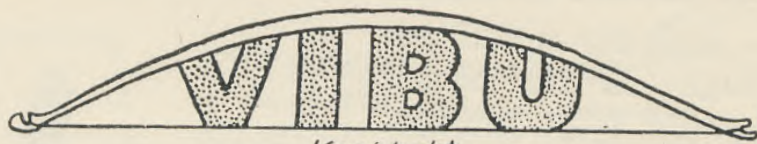
Tänapäeval tasub kerikingi valmistada metsajooksu või laagri jaoks. Nüüd teeme need muidugi parknahast. Kui hormade asemele paneme kinnitusrihma, siis teeme juba puhta kannaga kingad — seisavad paremini jalas. Aga ka ilusasti ümber sääre mähitud kinganöörid on toredad, eriti kui kasutada kitsast pehmet nahkrihma. Ilusate kerikingade valmistamine on paras mehetöö.

Mõista, mõista, mis see on?
Üks hiir ja kaks saba —
pastelking ja paelad taga.

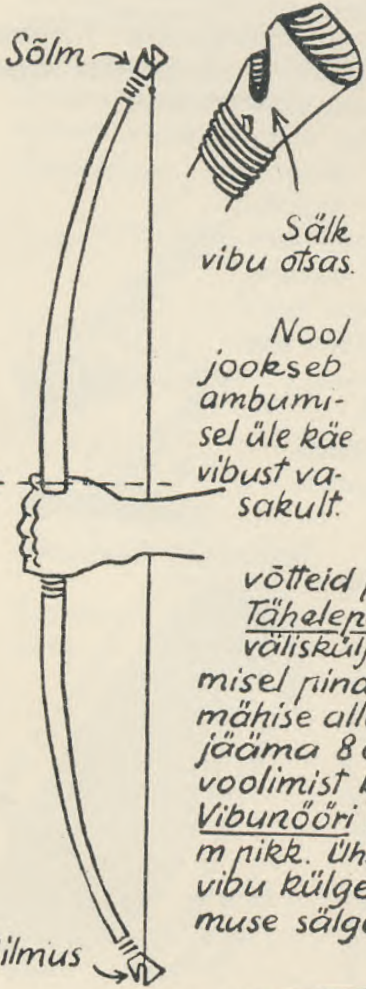

Puhta kannaga kerikinga kannalõige ja kannalõigega Tärkme- test löbiaetud rihtm on kannal tagant kinni õmmeldud.

Jõudeaeg — vaba aeg.
Raagnahk — parkimata nahk.

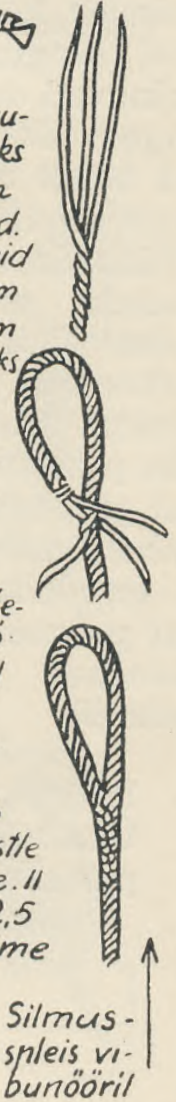
Vibu tegemise järjekord

Sõlm
Sälg vibu otsas.
Nool jookseb ambumisel üle käe vibust vasakult.

Vibu puud: kuiv kuusk või saar, suure kuuse kuivanud oks või noor tamm. Pikkuseks sinu pikkus, jämeduseks 4x4 cm või 3 cm läbimõõdus, kui kasutad ümargust puud. Valmistamine: 1. Sirgetoimelisele latile märgid mõõdud: keskkohk, sellest 2 cm üles ja 10cm alla käepideme märgid. Kummastki 15 cm otste poole - osa, mida ei voolita peenemaks. Otstest 5cm - laiem osa vibunööri kinnitamiseks. 2. Vibupuud voolitakse külgedelt õhemaks. 3. Vibukaare sisekülge voolitakse õhemaks. 4. Voolimist ümardatakse. 5. Vibu saab lõpliku kuju, otstesse lõigatakse sälgud nõõri jaoks ja mäkitakse vibu nende lähedalt nõõriga. Käepide mähitakse nõõriga. Vaata kõiki töövõtteid paremal äärel toodud otsavaadetelt. IIII

Tähelepanemiseks: ära pane ruga vibukaare väliskülje külge - noalõike kohalt rebeneb ambumisel rind lahti. Mähi nõõrid korralikult ja asetä mähise alla veekindlat liimi. Vibu ülemine osa peab jääma 8 cm pikem alumisest. Paenuta vibu ja viimistle voolimist kuni vibu võtab sujuva ja ühtlase kaare. II Vibunööri keerutame 3-4 kingseparaadist, igaüks 2,5 m pikk. Ühte otsa spleisime silmuse, teise otsa sõlmime vibu külge. Kui me vibu ei kasuta, siis laseme silmuse sälgust välja.

Silmus-spleis vibunööri

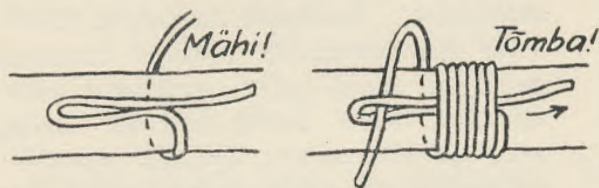
MA JUTUSTAN sulle muinasmeeste relvadest ainult sel tingimusel, kui sa annad lubaduse olla nendega ettevaatlik. Muinasrelvad on peamiselt jahiriistad, aga need on samaaegselt ka tapariistad ja nendega võib tänapäevalgi teha kurja, mida kunagi elus ei saa heaks teha. Relv on meeste tarbeasi. Mehed aga teavad, mida võib teha ja mida mitte. Relvadega ei naljatata.

Sa oled ehk kunagi meisterdanud omale vibu toorest oksast ja ambunud sellega paarkümmend meetrit. Ära pahanda, et ma ütlen tõtt, aga see oli kõnni vibu. Selle vinnastamisel ei olnud vaja kogu lihaste jõudu mängu panna. Täitsamehe vibu on tehtud kuivast puust ja nõrgajõuline ei suudagi sellega ambuda. Nool lendab vibunöörilt nagu õlitatud välg — sada meetrit on naljamäng. Tee omale selline!

Ambumisel haaratakse vibu tugevasti vasakusse kätte ja sirutatakse käsi välja õla kõrgusele. Parem käsi, millega vibu vinnastatakse, on kõverdatud küünarnukiga tõstetud sama kõrgele. Sihtimisel olgu nool, nooletera ja märk ühel joonel. Kaugeid märke ambudes peab sihtima märgi ülemisele servale või koguni sellest ülespoole, sest noole lennujoon on kaarekujuline. Vinnasta vibu sujuvalt, samal ajal sihtides ja päästa rahulikult!

Niiviisi käib ambumine. Vaata asendit!

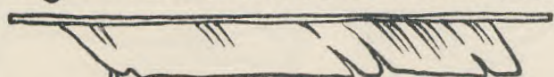
Kõikide mähiste otsad peidame mähiste alla. Kuidas see käib, seda näed jooniselt. Iga mähise alla pane liimi!

A m b u m a — vibupüssiga, vibuga laskma.
K ö n n — kasvus kängu jäänu, viletsakene.
S u j u v a l t — ühetasaselt-aeglaselt.

Noole valmistame kuivast oksteta kuusest või saarest 60-70 cm pikka. Voolime noole ühtlaselt 8-9 mm läbimõõduliseks ja viilime sälgu vibunööri jaoks noole ühte otsa. Terava nooga lõikame sulest 3 tükki 10-12 cm pikkusega, noole saba jaoks.

Sulg on valmis noolele kinnitamiseks.

Märk.

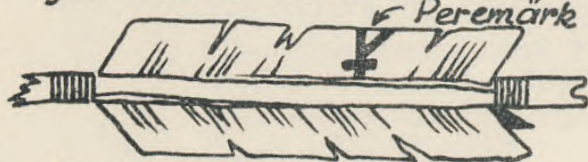

Sulgede asetamine.

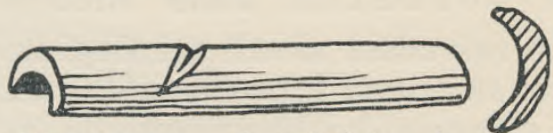
Sule asetame 2 cm noole lõpust ja liimime veidi spiraalselt noole varrele. Vindikäiku seatud sulged panevad noole lennuliirama ja kindlustavad sirgema lennujoone.

Kui kõik 3 sulge on liimitud paigale, siis

mähime kõikide sulgede rootsud kummastki otsast tugeva niidiga. Niidi alla asetame veekindlat liimi. Selle üksiku sule, mis ambumisel lijsab vastu vibukaart, märgime oma peremärgiga. Nii teame noolt õigesti vibule asetada.

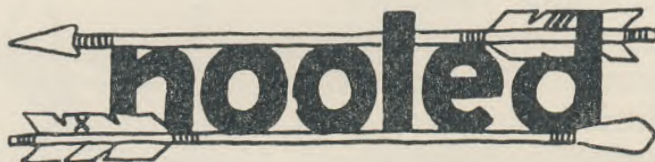
Noole saba on valmis!

NOAPAKK valmistatakse luust või kõvast puust pooliku silindri kujuline. Libamisi on sellesse lõigatud üks või paar õnarat, millest noa tera veidi läbi ulatab. Voolimisel asetatakse noa tera õnarasse ja tõmmatakse enese poole. Noapakk asendab hõõvliit noolte, vibu, ja muu odavarte voolimisel.

Noapakuga töötamine

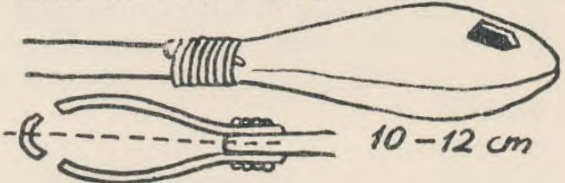

SÕJANOOLT kasutame märkitaskmiseks. Noole tera. Selle tera on metallist viilitud ja pistetakse noole otsa saetud lõhesse ning mähitakse.

KOLKANOOL on tõmp kõvast puust otsaga. Tõmpi otsa puule puuritakse auk sisse, liimitakse see noole ot-

sa ja voolitakse valmis peale liimi kuivamist.

Kolkanoolega küüti karusnahaloomi ja linde. VILISTAV NOOL tehti kahest õõnsast noolest, kummasegi lõigati auk. Siis liimiti pooled kokku ja kinnitati noole otsa.

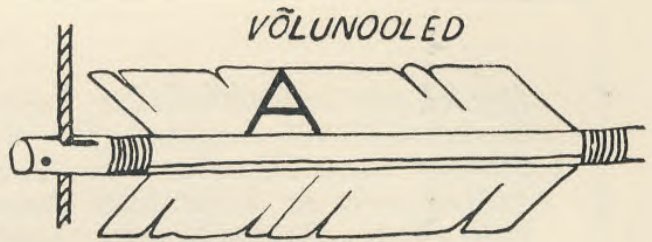

HEAST VIBUST tähtsam on hea nool. Kõveraks kuivanud, halva sulgede asetusega, liiga kerge või liiga raske nool ei võimalda korralikku ambumist. Valmista üks nool, proovi seda, leia vead ja tee siis järgmine. Mida rohkem sa nooli meisterdad, seda paremad need saavad.

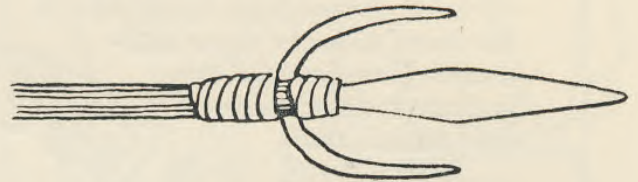
Nagu tänapäeva sõja- ja jahimehel on mitmesugust laskemoona, nii oli muistsel vibukütil mitmesuguseid nooli. Terava metall- või luuotsalise sõjanoolega ammuti vaenlasi ja suuri loomi, tõmbi kolknoolega karusnahaloomi ja linde, kelle nahka ei tahetud vigastada. Kaheharulise kahvelnoolega ammuti kalu ja kolmeharulise võlunoolega kurje vaime. Vaenlase hoonete või laeva süütamiseks kasutati tulenooli, mille teraviku ümber mähitud tõrvatakud või kasetoht enne ambumist süüdati. Vilistav nool oli vaenlase hoiatamiseks ja seda kasutati ka linnujahil. Kui linnud küti eest lendu tõusid, siis ammuti järgi vilenoolega. Vile kohutas linnud laskuma okstele või veele ja siis oli aeg jahinoolega ambumiseks.

Ära sihi ega ammu kunagi inimeste ega süütute lindude ja loomade peale. Ka tõmp nool meie tugevalt vibult võib inimesele teha raskeid vigastusi.

Märklauaks tee õlepalmikust ketas või kasuta samblakotti. Kui sa koti kahe nööri keskelt kokku tõmbad, siis jääbki mulje, nagu

See nool ei lenda vibult. Noole sabas on auk, millest on läbi vibunöör.

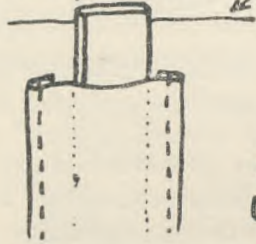

Kolmeharuline nool pronksteraviku ja raudsete kõrvalharudega. Kolmeharulistel nooltel usuti olevat rõivavõim ja nendega ammuti kurje vaime. Kolm haru tähendavad võimu õhu-, vete- ja vaimudevalla üle.

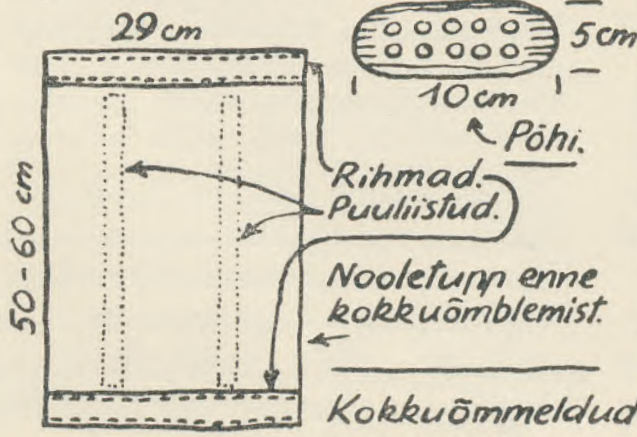
oleks sellel pea ja vöökoht. Hirmsa viha väljavalamiseks võid ju kotile joonistada mustavuntsilise vanamehe pea — sa tead küli, keda ma mõtlen. Seda vanameest võid ambuda ka siis kui sa ta elusalt kätte saad.

Nooletupp valmistatakse tugevast riidest (puldaniist) või nahast, 50-60 cm kõrge. Nahast tupe ülemine äär tuleb keerata kahekorra ja kord läbi õmmelda.

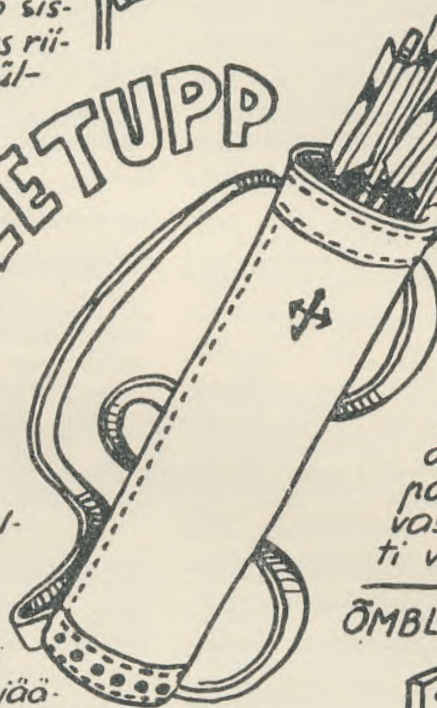
Selle järgi õmmeldakse tupe ääred kokku ja naelutatakse alla puust põhi. Puldaniist tupele tuleb siseriiba õmmelda kaks rii-deriba (jäävad tupe külgedele), mille alla torkatakse kaks õhukest puuliistu.

Üles ja alla äärde on soovitatav õmmelda nahkrihmad. Nende puudumisel teeme ainult palistuse. Puuliistud ei tohi aga olla nii pikad, et jäävad palistamisel või rihma õmblemisel ette. Nooletupe põhi on puust ja selle siseküljele on puuritud augud nooleterade jaoks. Põhi naelutatakse sisse.

NOOLETUPP

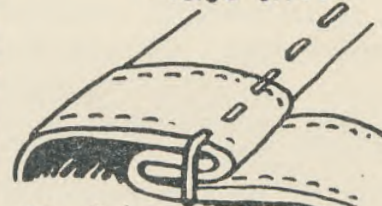

Muinasmehed kandsid nooletuppe seljal, suudmega vasaku õla kohal. Ambumisele asudes võeti nool parema käega üle vasaku õla ja asetati vibunööri.

ÕMBLUSED:

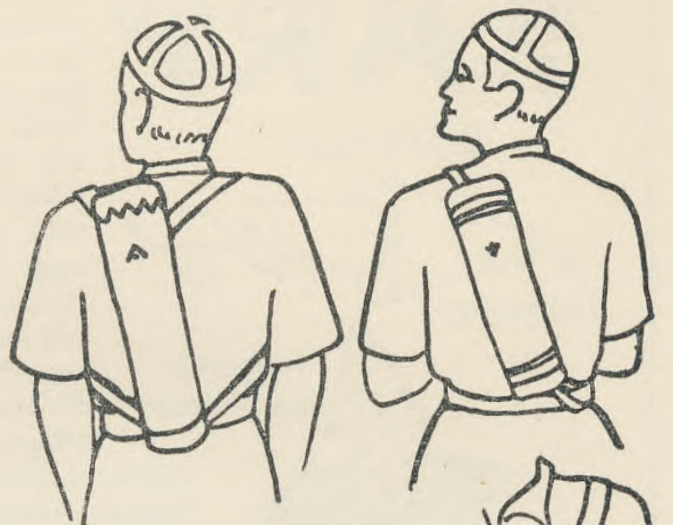

Rihm ja riide serv kokku! Riide hargnev serv jääb õmb-luse sisse.

Nooletupp kokku. Naha õmblemisel torka enne naaskliga augud ette. Õmble kingsejatraadiga.

O
damehed otsa peale,
Tapperid taga rindaje,
Nuiamehed nurga peale,
Ahingid abiks äärele,
Võidumehed lagedalle,
Nende varjud võsandikku,
Metsasalka salamahti,
Noolingid mäe küüru peale;
Lingumehed libamisi
Kahel poolel kalda peale;
Ratsumehed rahe kombel
Vaenuroogu roodamaie!

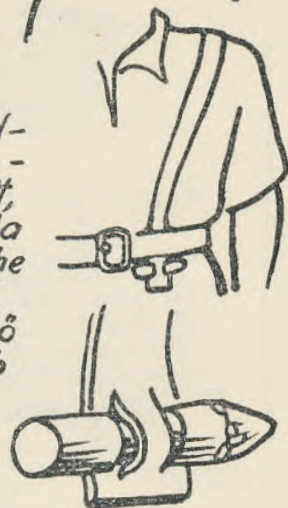
NIIMOODI KORRALDAS KALE-
VIPOEG malevat lahinguks. Iga
mees pidi olema omal kohal. Ja iga
mehe relvad pidid olema omal
kohal.

Nooled on õrnad asjad ja neid
tuleb hästi hoida. Vibumehel pea-
vad need alati olema käepärast.
Sellepärast tulebki valmistada noo-
letupp.

Nooletuppe kanti vanasti kahte
moodi: seljal ja küljel. Rohkem ka-
sutati seljal kandmist, sest see võ-
imaldas vabamat liikumist padriku-
tes. Küljel kandes kinnitati noole-
tupp vasakule vöö külge, suudmega
seljataha. Nool võeti sel juhul pa-
rema käega seljatagant.

Puuliistud nooletupe külgedel on
selleks, et tupp ei vajuks kortsu.
Kui sinul on väga tugev riie, siis
pole liistusid vaja ja õblemist on
vähem.

*Nooletupe kaks kand-
misviisi: 1. kahe rih-
maga nagu seljakott,
kusjuures parema ääri
rihm on pikem; 2. ühe
rihmaga – tagapool
on tupp aasaga vöö
küljes, ettepoole tuleb
rihm, mis pistetakse
vöö alt läbi ja kin-
nitatakse allpool
vööd läbipistatud
puurõõraga.*

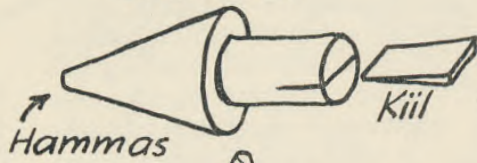

A h i n g — mitme haruga hargitaoline löögiriist, kasutati kalapüügiriistana.
N o o l i n g — ammukütt.
R o o d a m a — roogusid välja võtma (kalade puhastamisel).
S u u e — avaus, koopasuu, jõesuu, kotisuu. Suue, suudme.

KÄRP

SÕJANUI

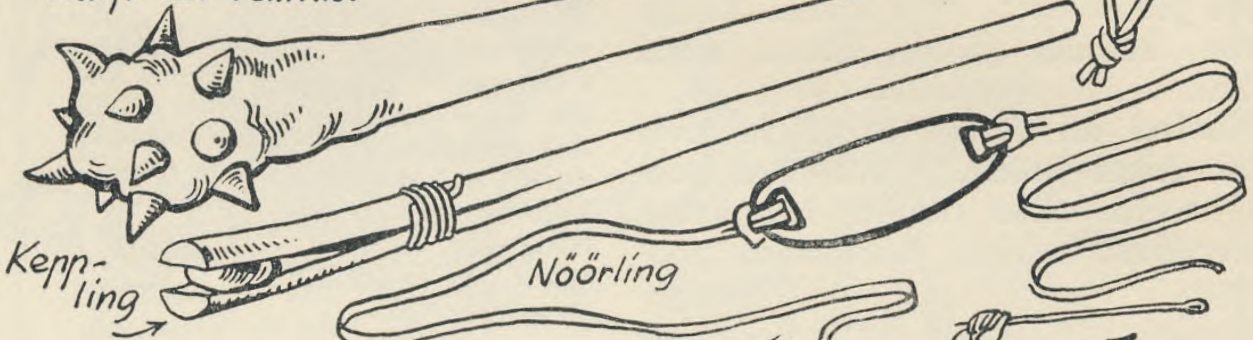
Hammas

Kiil

Hamba
kiilumine

Kärp on valmis!

Kepp-
ling

Nöörling

Ling on käe pikenduseks kiviviska-
misel, annab rohkem hoogu ja
suurema viskekauguse. Puust ling on otsast lõhesta-
tud kepp, millele nöör ümber seotud pikema lõhe-
nemise takistamiseks. Kivi asetatakse kepi näpitsa
vahele. Viskamisel keerutatakse keppi peakohal ja
kui kepi äkki peatame, siis lendab kivi näpitsa
vahelt. — Nööril ling on nahatükile otstesse
seotud nööride või naharibadega. Vis-
kamisel keeratakse üks nööriharü üm-
ber käe, teine võetakse lihtsalt pihku.
Kivi asetatakse nahatükile. Keerutamisel,
kui ling on jõudnud soovitud suunda,
avatakse käsi, üks nöör vabaneb ja kivi
lendab lingult. Ole linguga ettevaatlik!!!

Kärbi jaoks otsime jändriku
jalaga kadaka, saare või
tamme. Raiume puu juured
kaugemalt läbi, et juuretüü-
kaid oleks võimalik terita-
da hammasteks. Kui tüvi on
käepideme juurest liiga jä-
me, siis parandame selle
vea noaga. Kuivanud kär-
bi puule võime hambaid juur-
de panna. Selleks teeme kõvast
puust hambad joonise järgi.
Kärbi nuia sisse puurime
augud ja kiilume hambad
sisse. Lõpuks teritame hambad, pa-
neme naharihma käepidemeks ja
põletame varrele oma peremärgi.
Päril kärp oli raud-
hammastega.

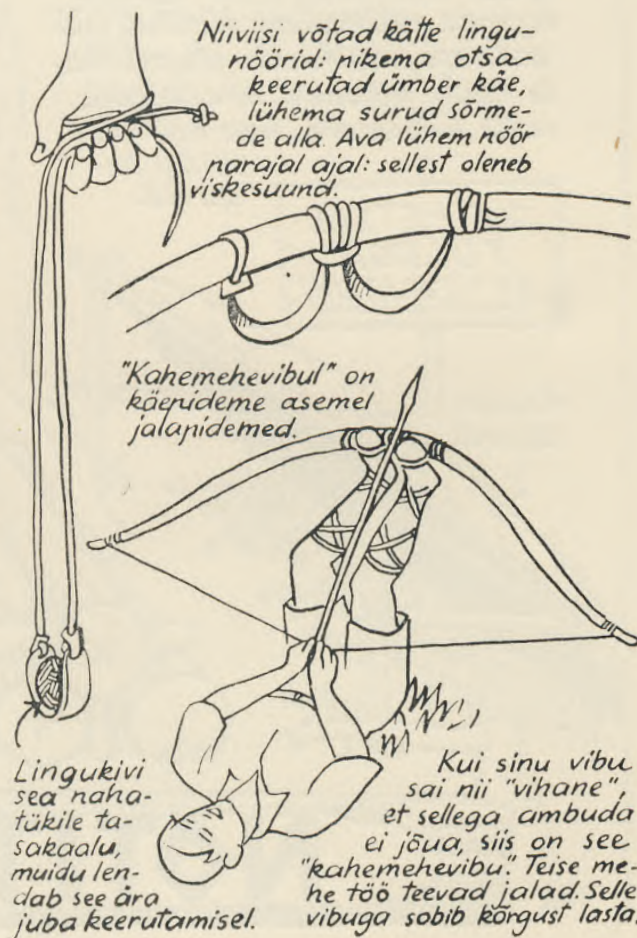
Ling

NUIAMEES oli vanasti kardetav sõdur. Ta oli nagu tank tänapäeval. Kus ta nuija keerutas, seal oli ümborus lage. Kärp nõuab kandjalt kanget käerammu, sest sellega vehkimine pole kerge töö. Sellepärast meiegi võtame kärbi kerge keppmõõga asemele ja harjutame kemplemist sellega. Kaks nuiameest proovivad vastastiku kangust paremate ja vasakute kätega. Aga ettevaatlikult, et ei läheks vastasele käte ja keha pihta! Pea meeles, et kui kärp tabab, siis kondid ragisevad.

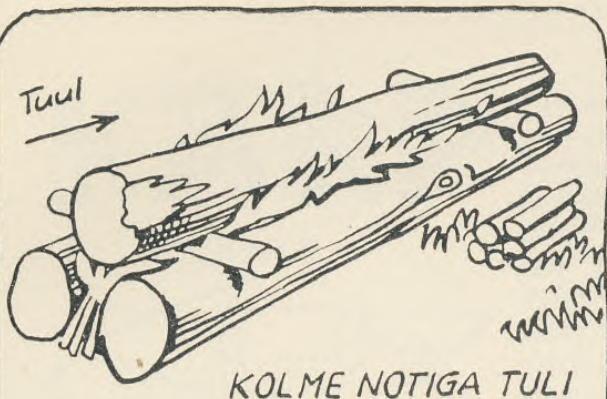
★

PIIBLIRAAMAT jutustab suurest mehekoljatist, kelle nimi oli Koljat. See oli hirmsa jõuga mees, aga pisike karjapoiss Taavet viskas selle mehe linguga surnuks ja kogu Koljati malev pani hirmuga jooksu. Niisugune võimas riist on ling hea mehe käes. Lingult visatud kivi lendab kohutava kiirusega ja mitu korda kaugemale kui käega. Täpselt viskamine linguga on raske, aga näe — Taavet oli karjapoisina harjutanud ja tabas märki.

Harjuta linguga lagedal rannal, kus lingukivi ei tee kellelegi viga. Märkiviskamist harjuta veest välja-vahtiva kivi pihta. Kes poistest viskab linguga kõige kaugemale?

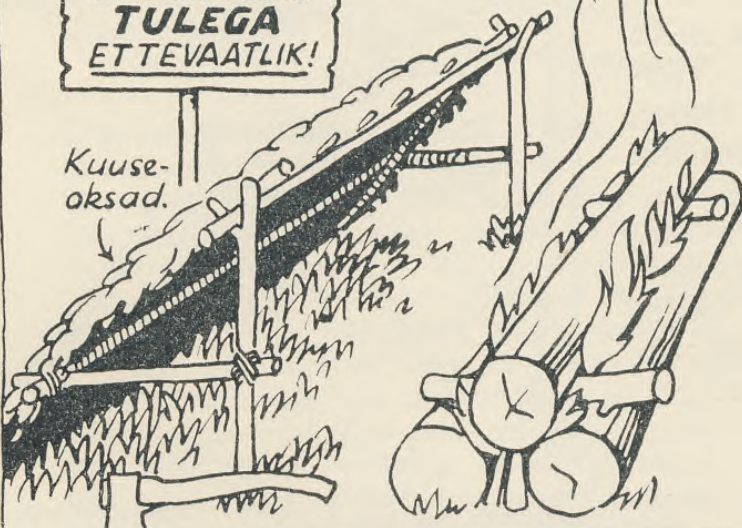
K e m p l e m a — võitlema, vehklema.

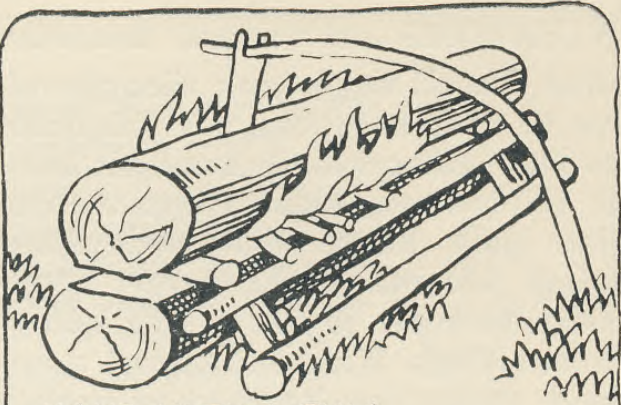
KOLME NOTIGA TULI

Sõjamehed ja metsavennad ööbisid iga ilmaga väljas notitule ääres. Kolme notiga tule jaoks lõigatakse toorest palgist kolm ühepikkust tükki. Kaks asetatakse tuule suunas maapinnale 15–30 cm vahega. Nende vahele seatakse kuivi oksid ja rontisid. Kolmas nott asetatakse alumiste peale kahele toorele põikpuule. Notituli süüdatakse pealtnuule otsast. Peale okste põlemist nihutatakse notte lähemale. Hea notituli põleb kogu öö.

OLE METSAS TULEGA ETTEVAATLIK!

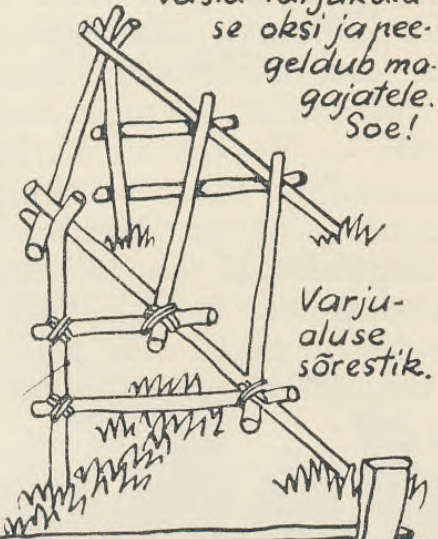
Kuuseoksad.

KAHE NOTIGA TULI

tehakse jämedamatest nottidest. Kummalgi tahutakse kirevega üks külj. Tahatud küljele lüüakse täkked sisse ja siis seatakse notid pealekuti, tahatud küljed vastamisi. Vahele asetatakse pulgad, et nottide vahele jääks ruumi tule jaoks. Notte tuleb tugeda, et need põlemisel ei veereks paigalt. Kaks okstest varjualust vastamisi ja notituli nende vahel – see on paras ööbimispaik ka talvel.

Tule kuumus kiirgab vastu varjukatusse oksid ja peegeldub mägajatele. Soe!

Varjualuse sõrestik.

NOTITULED

KUI MUINASMEESE LÄKS met-
sastama, siis tuli tal sageli väljas
olla päevade kaupa. Seda juhtus nii
suvel kui ka talvel. Mees pidi oska-
ma omale väljas peavarju ehitada
ja sellise tule süüdata, mis pakase
eest kaitses. Niiviisi nuputati noti-
tuled.

Hiljem on notitulesid põletanud
sõjamehed pikkadel sõjasõitudel ja
kaugetel luurekäikudel vaenlase
seljataha. Viimati ja vist praegugi
põletavad neid metsavennad varja-
tud soosaartel. Notituled on soome-
sugu meeste iidne metsatarkus.

Tõsi küll, notitulesid ei saa süü-
data metsast korjatud oksarisust ja
raagudest. Selleks tuleb otsida tuu-
lemurd või koguni suur puu maha
lasta. Aga selle eest põleb notituli
kogu öö. On kord põlema läinud
ja põleb ilma valve ja kohendami-
seta.

Pakase puhul tuleb okstest var-
jualused ehitada nii tule lähedale
kui võimalik, Sellest piisab, kui
varjualuse katuseharjade vahe on
sama lai nagu notitule laius. Otsad
tulevad kinni ehitada ja varjualuse
peale kuhjata lund.

Tuli on niikaua su sõber, kuni sa
teda valitsed. Kui ta su valitsuse
alt pääseb, siis on ta valmis kurja-
tegija ja vihane vaenlane. Sellepä-
rast ole metsas tulega ettevaatlik!

Metsastama — jahti pidama.
Nuputama — välja mõtlema.
Soosaar — kõrge ja kuiv seljandik soos.
Tuulemurd — tuulest murtud puu.

KODA

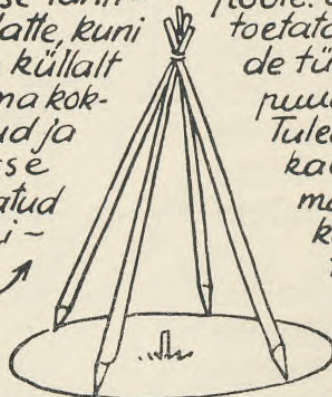
Hiiemaal, Heltermaa-Suuremõisa vahelisel teel jääb tee ääres paremale üks talu, mille õuel asub viimseid püstkodasid Eestis. See on laotud põllukiivist alusmüürile, roikad raiguti kaetud adrugaga. Kojalaes, tahmunud põikpuul on ketijupp, kunagine pajahoidja. Nüüd on pada maas kolmel kivil. Hiidlastel on koja nimetuseks PAARGU. Koda nimetatakse veel ROIGASKODA, PÜSTKODA ja SUVEKÖÖK.

Koja ehitamiseks joonistatakse kahe vaia ja nõõri abil maapinnale koja pööranda suurune ring. Neli teritatud tüvega latti seotakse ülalt kokku ja torgatakse ringjoonel maasse. Nende peale laotakse lahtiselt teisi latte, kuni

Mätastega kaetud koda.

koda on küllalt tihe. Ilma kokkuseotud ja maasse torgatud põhi-

Kojale aluse panemine: latti asetatakse ringile

lattideta võib koda kokku variseda. Ükseava jäetakse kahe tugeva lati vahele ja seotakse või naelutatakse kaks ukse kõrgust määravat põikpuud: üks välja-, teine sissepoole. Ükse kohal toetatakse lattide tüved põikpuude vahele. Tulease kojast kaevatakse maasse ja kanditakse.

Kotta on ehitatud tulease.

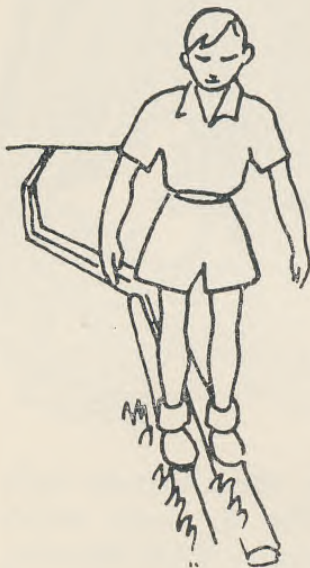
KODA ON KOIGE VANEM EHI-
TUS, millest meil on teateid. Palju
aastatuhandeid tagasi oli see ini-
meste ainsaks eluasemeks. Siis kat-
sid muinasmehed koja tohu, okste
ja mätastega ning see pidas sooja
ka talvel. Hiljem kui ehitati palk-
majad, jäi koda toiduvalmistamise
kohaks. Mõnes kohas täidab koda
suvel praegugi neid ülesandeid. Elu-
maja on suvel soe nagunii, ei taheta
enam seal tuld teha ja sooja juurde
saada. Nii on see Hiiumaa paargu
mitmetuhandeaastaste muistsete ko-
dade otsene järglane.

Samal ajal on koda ka tänapäeva
telkide eelkäija, sest telk pole mi-
dagi muud kui riidega kaetud koda.
Roikaid on jäänud vähemaks, sest
telk pingutatakse üles nõõridega.

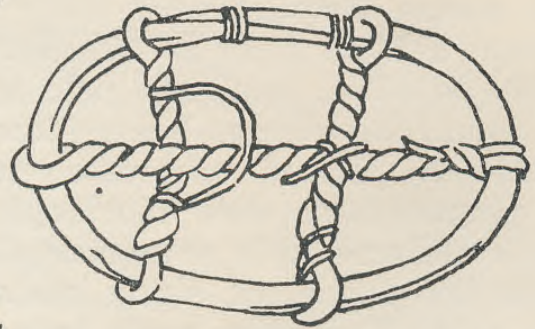
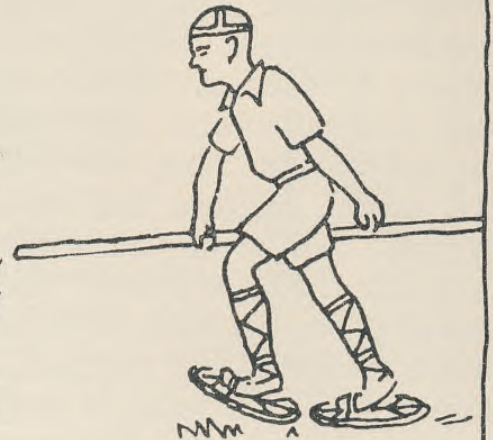
Meie ehitame koja mängumajaks.
Teeme nii suure, et sinna mahub
kogu salk. Kui selle pealt katame
mätastega, siis peab see ka vihma.
Teisel kevadel lähevad mättad hal-
jendama ja koda on siis nagu tükk
teda ümbritsevat loodust. Koja ukse
teeme roigastest, topime samblaga
ja katame kasetohuga. Keskele
teeme maasse kaevatud ja kividega
kanditud tuleaseme, et tuli ei pää-
seks põletama põrandal kuivanud
rohtu. Koja seinte äärde teeme ma-
gamisasemed ja siis võime seal ka
ööbida. Siis on meil oma tuba —
oma luba!

TÜMA MAA

ROOVIKUD

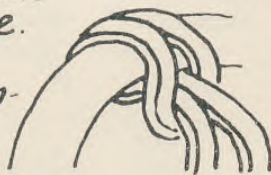
Jalgrada üle soo valmistati roovikutest – pehmele pinnasele asetatud lattidest. Salaraja puhul asetati roovikud mättakamara alla. Kui vaenlane salaraja avastas, siis kõrvaldati keskest mõned roovikud ja vaenlane uputati sohu. Suuremad teed sohu tehti põigiti asetatud roovikutest või haokubudest. Üle soo pääseb ka ainult nelja roovikuga – tagumine paar tuleb siis alati ette tõsta.

Sooraja valmistamiseks võtame toore pajuväädi, painutame, lõikame otsad libarnisi ja mähime nõõriga. Ühendamiseks kasutame tugevaid naharibasid või nõõre. Alul asetame paigale laiemariiba – pikuti, siis põikribad, mis kinnitame väädi külge "koerakaela" sõlmega. Põikribad on aetud läbi pika riba tärkmete. Siis pingutame põikribad, seome otsad kalamehe sõlmega ja kinnitame

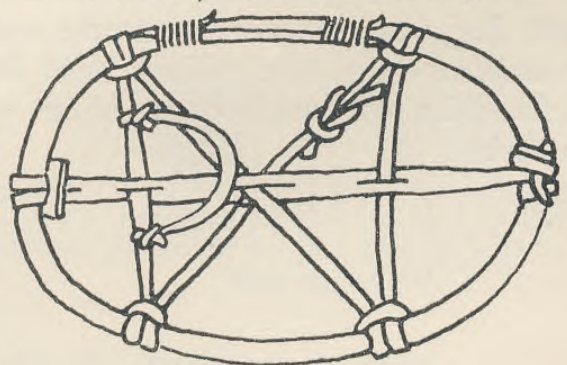

külge jalsideme. Mugavuse mõttes võib teha veel kannarihma, nagu suusasidemel.

SOORAJAD

Üle soo matkates või tümal heina tehes tarvitati rajasid. Pajuvitsast võru ühendati niinekoorest väätidega ja kinnitati sidemega jala külge. Soorajadega liikudes olgu üks roovik alati kaasas – "päästerõngaks." Ülal muistne, all tänapäevane sooraja.

SOO ON TÜMA MAA, ütleb rahva kõnekäänd. See tüma maa — umbekasvanud järv või jõekallas õõtsuva mättakamara ja ohtlike laugastega ei kannud inimest. Sohu võis sisse vajuda ja uppuda. Aga üle soo oli lühem matkatee, sool sai heina teha ja sõdade ajal võis vaenlase eest varju leida eraldatud soosaartel. Inimesed pidid leidma võimaluse üle soo pääsemiseks.

Püsivteed sohu ehitati roovikutest ja hagudest. Väga tühast kohast ülepääsemiseks tuleb kasutada põiklattidest valmistatud vaipa — latid ühendatakse nõõri või väätidega, nii et tekib tihedapulgaline redel. Siis ei saa üksikud latid jala alt sohu vajuda ja pääseb isegi üle laugaste.

Sool liikudes kannal alati kaasas ühte roovikut. Selle saad asetada põigiti rinna alla, kui sa siiski peaksid sisse vajuma. Roovik hoiab sind peal abi tulekuni. Sohu vajunud inimese päästmine toimub samuti nagu jääaugust. Läheneda tuleb roovikute või redeli abil. Soost päästmiseks võib kasutada ka päästeliini.

Sool liikumise oskust peavad tundma kõik metsavennad.

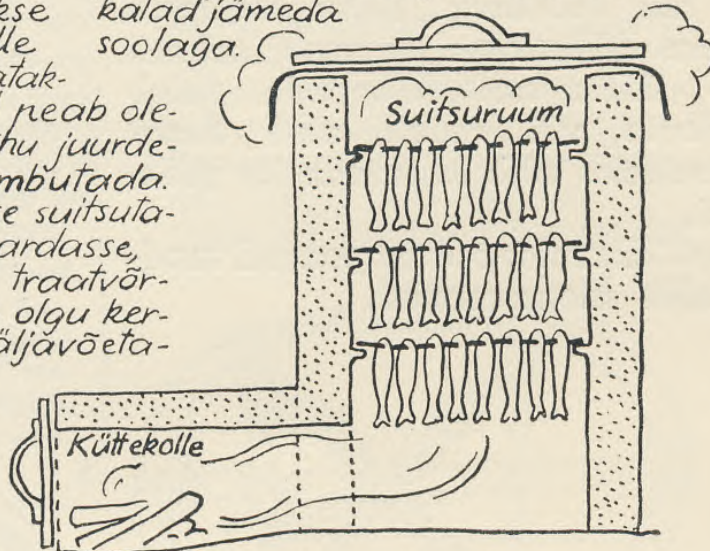
Kalade suitsutamine ja suitsuahjude ehitamine on väga noor kunst — võibolla ainult sada aastat vana. Liha suitsutamine on selle eest väga vana komme. Suitsutamiseks riputati liha korstnasse või rehetoa õrte külge. Rehetuba meil pole, sellenärast ehitame suitsuahju.

Korralik suitsuahi on nelinurkne telliskivist ehitus, mille külge on samuti tellistest ehitatud küttekolle. Lihtsama ahju võime teha põhjadeta puu- või plekkünnist. Pärast lihtsa ahju kaevame maa sisse ja ehitame mätastega kõrgemaks.

Ahju suitsuruum kaetakse laudadest kaanega, mille vahele tihenduseks asetatakse kotiriie. Ka küttekoldele peab olema uks, et ägedat tuld õhu juurdevoolu vähendamiseks summutada. Väiksemad kalad aetakse suitsutamiseks silmapidi traatvardasse, suuremaid suitsutatakse traatvõrgul. Vardad ja traatvõrk olgu kergesti sissepandavad ja väljavõetavad.

Plekkünnist suitsuahjuga ei saa häid suitsukalu külma või tuulise ilmaga. Tünni seinad jahtuvad ruttu ja seinäärised kalad kipuvad jääma tooreks.

Suitsutamisel kasutatakse kütteks leppapuid. Värsked pestud kalad asetame suitsu ja kütame seni lahtise kaanega, kuni kalad on tõmbunud kuivaks. Siis suleme kaane ja suitsutame. Kogu toiming kestab umbes 2 tundi. Kuldse läike andmiseks põletame suitsutamise lõpul ahjus kõrvenõgeseid. Soolame kalad jämeda soolaga.

Korralik suitsuahi läbilõikes

KALASUITSUTAMISE MEIST-

RIKS ei saa keegi raamatu ega kirja järgi. Seda ametit tuleb õppi-da tegeliku töö juures kogemuste varal. Aga päris hea suitsuahju võid siiski kirjelduse järgi valmis teha ja siis tulevad varsti ka kogemused.

Selle töö juures on terve rida piasiasju — ei tohi teha ahju liiga ägedat tuld, sest siis lähevad kalad põlema. Tuli ei tohi olla aga ka liiga nõrk, sest siis kuivavad kalad ära. Millal suitsutamine valmis saab, see oleneb väga palju ahjust. Esimesi ahjutäisi tuleb seepärast hoolega kontrollida — seda sa ju tunnend, kas kala on toores või küps.

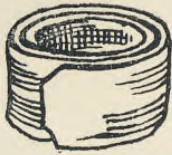
Suurtel kaladel tuleb enne suitsutamist sisikonnad välja võtta. Pead aga jäetakse otsa. Vardasse ei saa neid ajada seepärast, et suitsus pehmeks muutudes kukuvad nad vardast maha. Kui juhtub, et kohe ei saa suitsutada, siis tuleb kalad enne panna verisoola. Ka soolakala on võimalik suitsutada, kuid siis tuleb neid enne leotada. Värske suitsukala on siiski kõige parem.

Liha suitsutamine on juba kee-rulisem toiming ja võtab aega 3—4 päeva või vahest veelgi rohkem. Rasvase liha suitsutamisel aseta mingi anum suitsuruumi põrandale. Rasv tilgub siis selle sisse ja sütti-mise oht on väiksem. Kõigepealt aga tee ahi valmis!

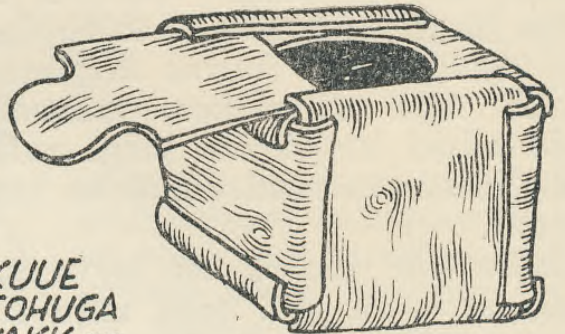
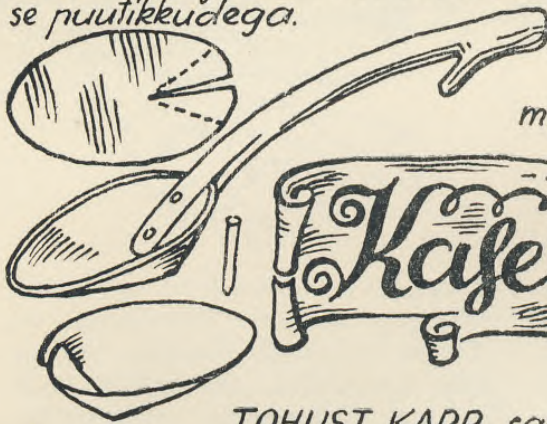
Sisikond — siseelundid.

Verisool — kerge soolamine, mis tehakse kohe, et liha või kala säiliks suitsutamiseni või päris-soolamiseni.

KAELARÄTIVÖRU valmistamiseks võetakse üks tohusuga (riba) ja lastakse keevas vees paraja kepi ümber rõngasse tõmbuda.

METSAMEHE LUSIKAS on ovaalset tohutükist, millele tehakse sisselõige, ja lõhestatud oksast. Lusika vars ja kaha ühendatakse puutikkudega.

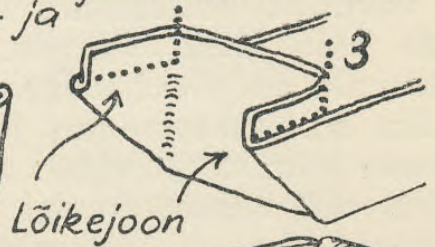
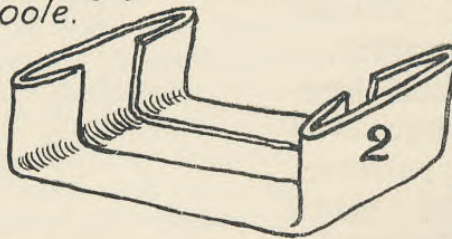
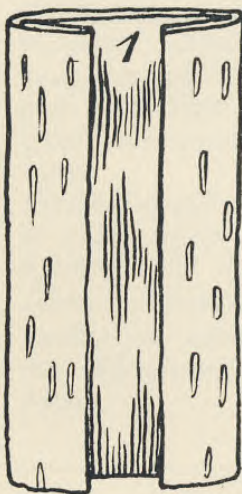
KUUE TOHUGA VAKK on

kuuest püstküliku-kujulisest tohutükist, millest ühele lõikame sisse ümarguse augu. Vakka võib valmistada kuivanud ja keerdunud tohust või lasta külgede üleulatuvad otsad keerdu tulel või kuumas vees. Seitsmendast tohutükist tee

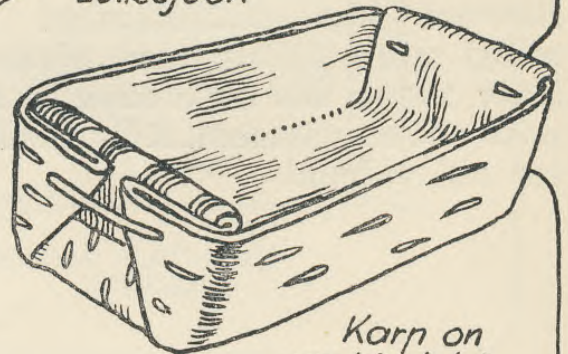
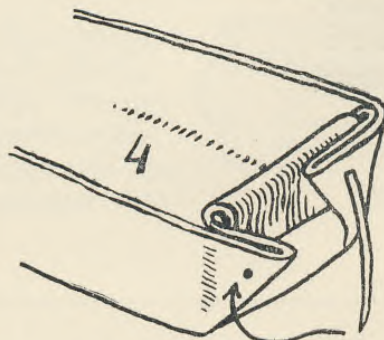
me peale lükandkaane

TOHUST KARP sar-

naneb joonistusnaberist karbile, mis valmistatakse koolis värvimisvee jaoks – ainult kinnitusviis erineb. Voldime tohutüki joonise järgi (1 ja 2) ja kujundame nurgad (3). Punktjoone järgi lõikame ära nurgatükid ja voldime pikemaks jäänud serva väljapoole. Karbi otsa (4) kinnitame kooritud ja teritatud kasetikuga. Tohu sisekülg jääb karbi sisse- ja väliskülg väljapoole.

Lõikejoon

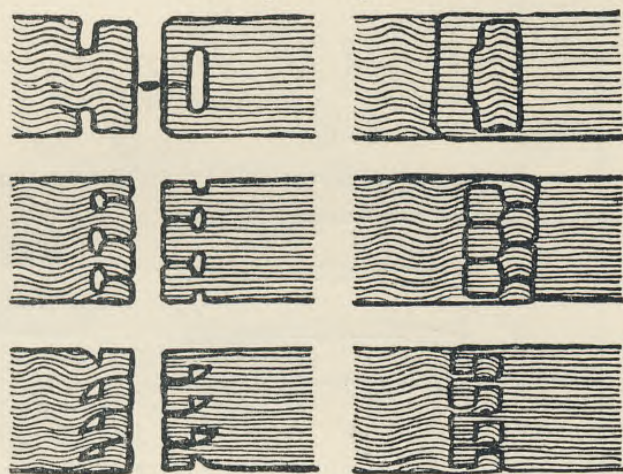
Karp on veekindel!

KAISETOHT ei ole mitte ainult hea tulehakatus, vaid ka toormaterjal paljudeks töödeks. Toht on nii tugev, et sellest valmistati vanasti mitmesuguseid kotte, karpe, vakkasid, torbikuid, märsse, vöösid ja isegi jalatseid. Tohul on omadus kuumuse mõjul keerdu kiskuda ja ta ujub vee peal. Keerdunud tohul rulle kasutati seepärast muiste ja kasutatakse veel tänapäevalgi võrgukuppudena, mis hoidsid kalavõrgu ülemise ääre ujuvana. Tohusoast saame sel viisil valmistada kaelarätivõru.

Hädakorral saab tohust meisterdada isegi lusika ja see on päris tugev, kui oksast augud läbi puurime ja puutikkudega kinni lööme. See on aga paraku rohkem hapupiimalusikas, sest kuuma supi sees kisub lusika kaha kõveraks. Tohu kõverasse-kiskumise tungi on ära kasutatud kuue tohuga vaka tegemisel. Vakal on tohu sisekülg väljas, sest toht kipub sedapidi keerdu.

Marjul käies tarvitati vanasti ikka tohust karpe ja torbikuid, sest siis polnud korvi kaasavõtmise vaeva. Korv tehti metsas. Kui meie nüüd asume tohutööle, siis peame meeles, et tohtu võib võtta juba langetatud puudelt või jämedatelt halgudelt. Elava kase koorimine tohu saamiseks on karistatav kuritegu, sest kooritud kask sureb. Meie aga oleme looduse-sõbrad. Valgekoorelised kased on põhjamaa looduse uhkus.

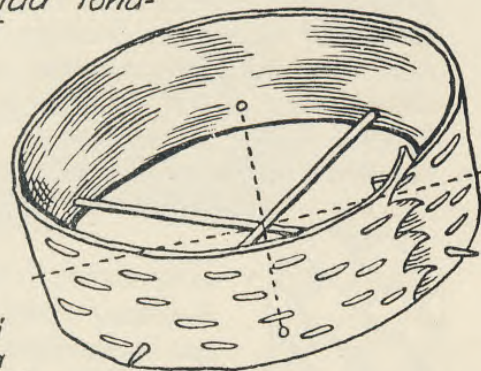
Tohusugade jätkamine

Jatkuotsad

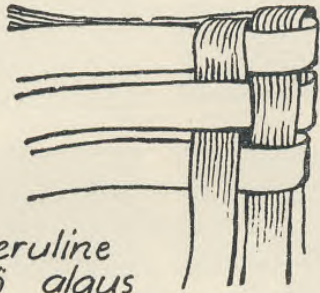
Jatkatud tohusoast seestpoolt

Ümargune karp jätkatud tohuringast

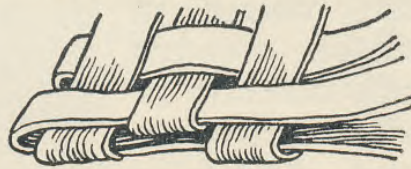

Karbi põhja tehakse kooritud kasetikkudest rist, selle peale löigatakse tohust ketas ja see omakorda kinnitatakse jälle risttikkudega (punktjoone järgi).

Pussitupp Vöö

Keeruline töö algus

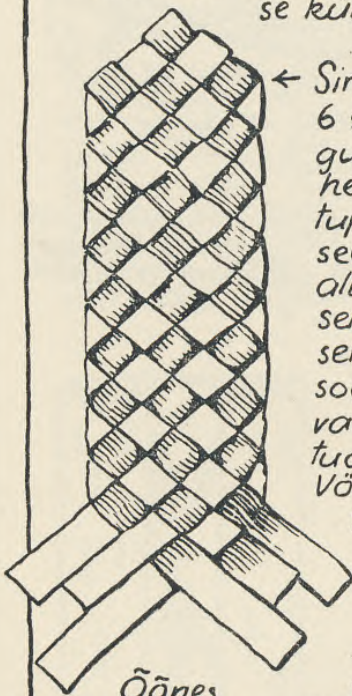

Pussitupp valmistatakse viiest sitkest ja õhukesest tohusoast, mille laiuse määrab pussitupe suurus. Viis suga muratakse ka-

hekorra, tohu sisepool jääb sisse. Alguse tegemine on raske - uuri seda ülalolevatelt joonistelt. Edasi jätkatakse punumist erisuundades kulgevaid ribasid labaselt kokku põimides, et ruudud tulevad õiged. Kui tupp on paras pikk, moodustame suu, keerates ülejäänud otsad täisnurga all kõrvale ja punudes tagasi tupe välispinnal. Sugade otsad peidetakse ruutude alla ja lõigatakse ära. Valmis tupele seotakse külge tohust või nahast aas.

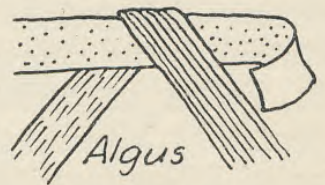

Õnnelik töö lõpp

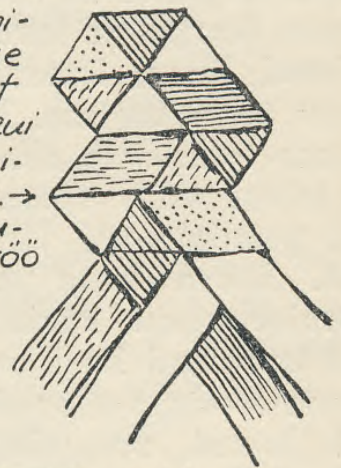

Õõnes sirgeservaline vöö

← Sirgeservalise vöö punume 4 või 6 sitkest tohuribast. Alustame nagu pussituppe. Jatkata võime kahele viisil - punudes nagu pussituppe, et vöö jääb kahekordne ja seest õõnes, või minnes peale alustamist üle ühekordsele punumisele - siis jääb vöö õhem. Sakilise servaga naistevöö punutakse kahest soast. Selle punumise saad selgeks, kui vaatad erineva joonestikuga märgitud tohupindade käiku vöö juures. → Vööpandla võib külge punuda tohusugadega või õmmelda valmis vöö otsa nahatüki abil.

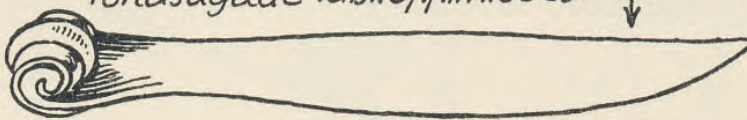

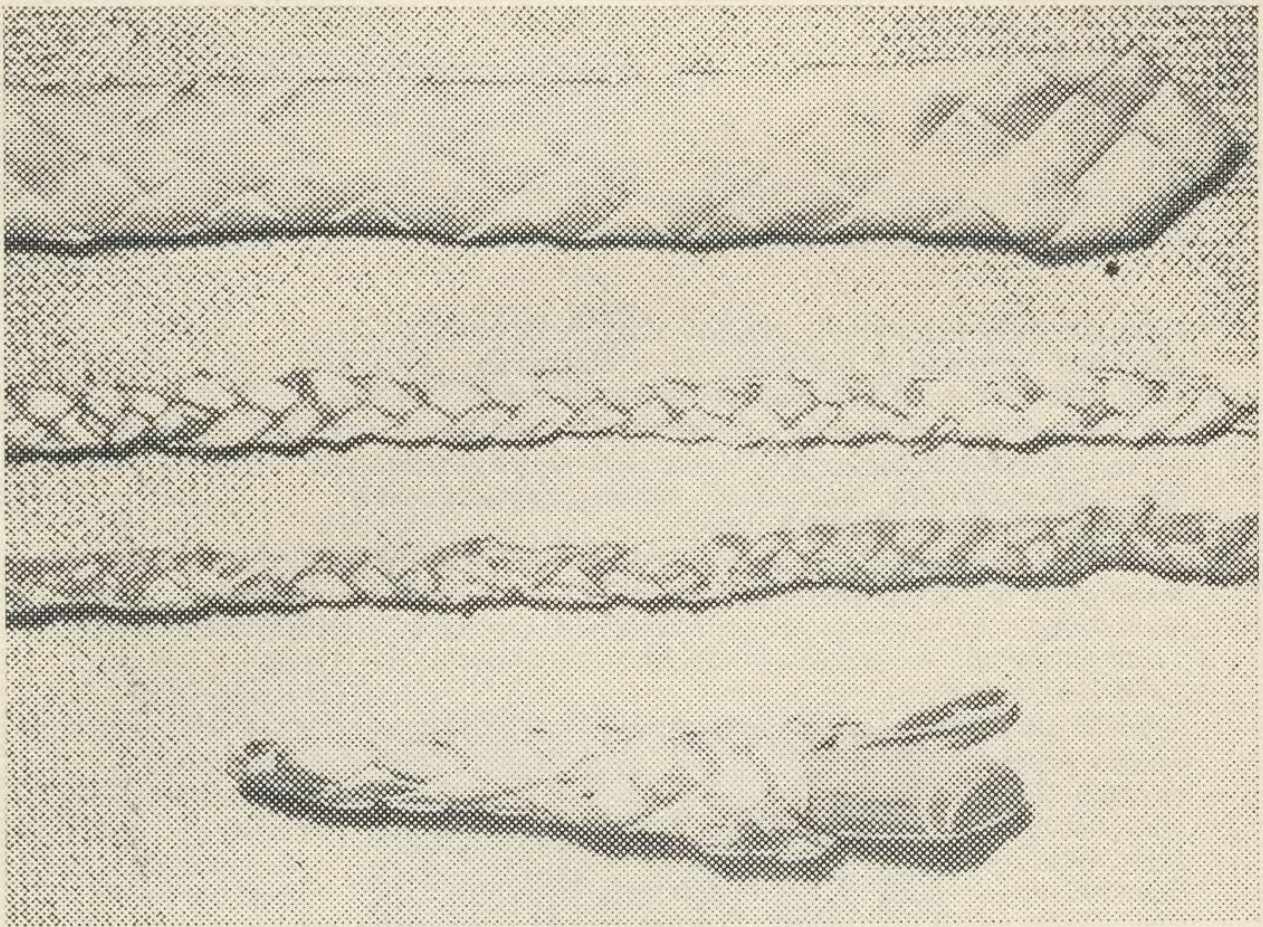
Algus

Naistevöö

Tohupunuja tööriist on LUDA -luust või kõvast puust nuga tohusugade läbitõppimiseks.

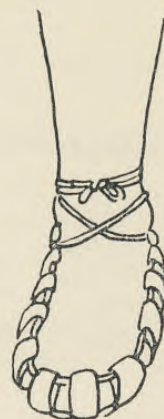
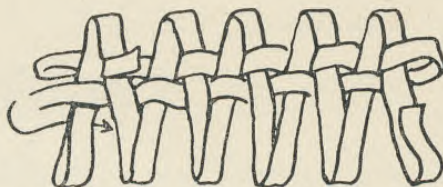
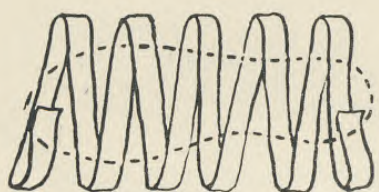
TOHTESEMETE PUNUMIST õigupoolest peaks õppima nii, et üks näitab ette ja teised teevad. Meie teeme aga kirja järgi ja see on võimalik ainult siis, kui hoolega jälgid jooniseid ning püsivusega harjutad. Punumisharjutusteks võib kasetohtu asemel kasutada ka joonistuspaperist lõigatud ribasid. Kui töövõtted selged, siis asume tööle tohusugadega.

Pussitupe tegemisel on rasked kohad: alustamine, sellelt üleminek punumisele ja lõpuks ilusa suudme moodustamine. Kui sa neid võtteid paar korda proovid, siis peaks see minema. Tohust tupp sobib kitsateralisele pussile (nagu soome puss), mis kinnitub tupe suudmesse oma

jämeda peaga. Laiateralistele pussidele tohust tupp ei sobi.

Tohust vöö tundub veidi imelikuna, kuid kui teed selle heast vigadeta tohust, siis täidab see päris hästi nahkrihma ülesandeid. Vöö ja pussitupe punumisel tarvitata vaid tohusugasid ei ole hea jätkata siin toodud jätkamisvõtete järgi. Jätkatud suga jääb jätkukohalt paks ja takistab punumist. Sellepärast püüa nende tööde juures tohuribad jätkata liimi või puuvaiguga.

Sugade jätkamine on vajalik mitmesuguste karpide ja korvide tegemisel. Ümarguse karbi valmistamisel on kasutatud kolmandat jätkamisviisi, mis väljastpoolt on kõige huvitavam.

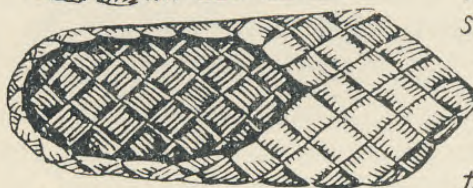

Viiskude valmistamisel asetati üks koosesuga siksakiliselt varvastest kannani, nii et külgedele jäid kõrvad ehk hormad. Siis punuti varvaste poolt alustades üks pikk suga edasi-tagasi viisu tallaks. Ka selle soa keerukohtadesse jäävad hormad. Hormadest läbi tõmmati nõor, mis hoiab viisku jalas. Tavaline eesti viisk oli 3-5 suga lai.

Eesti viisu tohusoad jooksid pikuti ja risti, soome viisul aga on soad jala suhtes põigiti ja viisule punutakse ka pealne nagu kingale. Sugasid tuleb asetada nii palju, et saaks tald. Pealne kujudatakse siis ülejäänud otste kokku põimimisega. Sile serv tekib soa otste tagasi punumisel viisu sisse. Tohu sisekülge jääb väljapoole

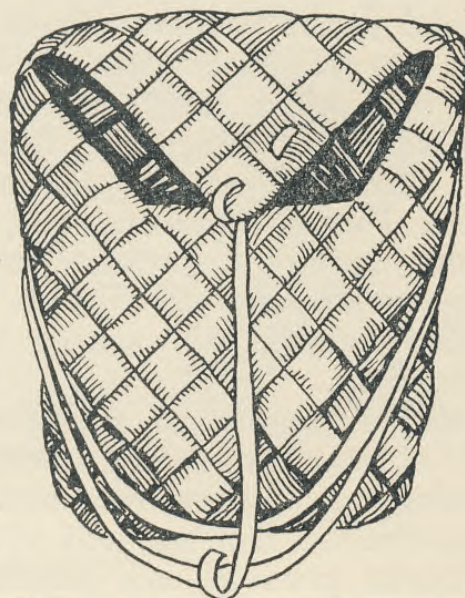
Viisud Märss

Viisu hormadest aeti nõor läbi, viisk leotati märjaks ja tõmmati siis nõoriga jala ümber. Viisud tehti: pajukoorest - arginäevaviisk, kadakakoorest - kuivailmaviisk, niinekoorest - pühapäevaviisk, kasetõhust - pulmaviisk.

Soome viisud

Märss punutakse samuti nagu soome viisud, kuid laiade sugadega. Sugade arvuga määratakse seljatanguse suurus; esikülge ja lakk kujudatakse pärast ülejäänud otste kokku põimimisega. Lõpul ülejäänud otsad punutakse sisse. Märssi külge kinnitatakse kanderihmad või vöö ja kantakse nagu seljakotti või küljetaskut.

VIISKUSID KANTI VANASTI

peamiselt töö juures. Kõval töömehele kulus neid 3—4 paari nädalas. Järelikult tuli siis nädalas sama hulk paarisid valmis teha. Küll nii see amet selgeks sai. Niiskel heinamaal ja vihmaga arvati viisku paremaks jalatsiks kui pastelt. Vesi, mis viisu sisse läks, tuli sama kergesti jälle välja. Seda jutustavad ka ühe vana randlaste polka sõnad:

Kilu-Mari tuli kalarannast,
vesi temal tilkus viisukannast...

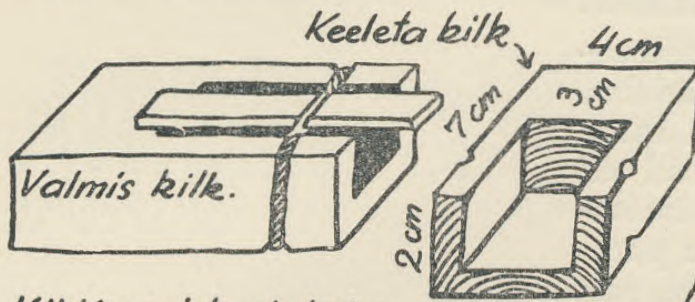
Keriking sellevastu peab vett ja lirtsu jalas. Mõnel pool kanti viiskusid ka talvel kuiva ilmaga pakside villaste sokkide otsas. Räägiti, et viisk oleval soojem kui nahast jalatsid.

Soome viisud ja märss on tohupunuja meistritööd, nõuavad head materjali ja hoolikat tegemist. Eriti tähtis on just ülejäävate tohusugade otste sissepunumine. Kui me aga oleme valmis saanud pussitupe ja vöö, siis ei jää me ka nendega jänni. Laagrisussidena on soome viisud mugavad ja kerged ning väike märss on omapärasem küljetasku kui kõik poetaskud kokku. Märss oli muinasmehe seljakott.

J ä n n i j ä ä m a — hädasse jääma, ülesandega mitte toime tulema. Jännituskäik — rasketel maastikuülesannetega matk, haik.

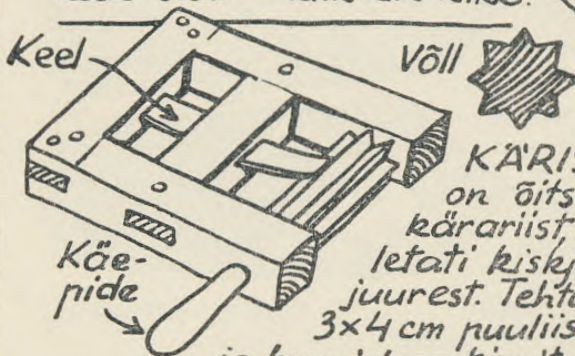

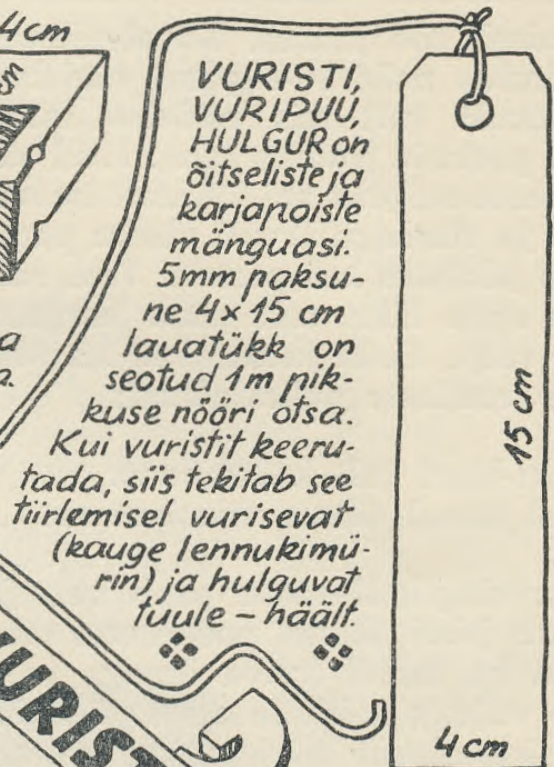
KILK meisterdatakse 7x4x2 cm puutükist, millest noa või peitliga lõigatakse tükk välja. Ühte otsa jääb 3 cm paksune puu, mujale 5mm seinad. Kõvast puust keel keeratakse kahekordse nõoriga peale.

Võta kilk vasakusse ja libista parema sõrmeotstega üle keele otsa - klik-klik-klik!

KÄRISTI on õitseliste kärariist, millega peletati kiskjaid karja juurest. Tehtud on see riist 3x4 cm puuliistust, mis tappide ja kruvidega kinnitatud raamiks 20x30 cm. Raami ühes otsas on hambuline võll - vestetud kõvast puust. Väljaspool raami on käepide, mis tiirleb koos võlliga. Ühest raami otsast läbi keskmise käib kõvast puust keel, mis üle võlli hammaste libisedes teeb kärinat. "Käristamisel" hoia kinni käepidemest ja keeruta kogu riistapuud - nagu kuulipilduja!

VURISTI, VURIPUU, HULGUR on õitseliste ja karjapoiste manguasi. 5mm paksune 4x15 cm lauavätk on seotud 1m pikkuse nõõri otsa. Kui vuristit keerutada, siis tekitab see tiirlemisel vurisevat (kauge lennukimürin) ja hulguvat tuule - häält.

VURR tehakse sea jalaluust: keskelt puuritakse auk läbi ja august aetakse läbi nõõr kaheksakujuliselt ∞. Nõõri otsad sõlmitakse. Keeruta nõõrile mõned keerud peale ja hakka otstest tõmbama - vurrikont hakkab tiirlema.

NÜÜD alles läheb naljaks lahti, sest nüüd tulevad korraga kõik kära- ja mürtsutegemise riistad. Kui muinassõdurid tormates vaenlase hirmutamiseks mõõkadega kilpidele tagusid, siis olid ka muinasaja lastel oma mürtsutegemise asjad. Tänapäeva pillide ja leludega võrreldes on need küll isemoodi, kuid toredad on need siiski.

Kilk oli pisike ritsikas kodutare koldemüüris, kes õhtuvidevikus kriiksutas oma ritsikalaulu. Lapsed tegid ka omale kilgi ja laulsid siis päris kilgiga võidu. Kui kilk on tehtud hea kõlaga puust ja »laulutaja» tunneb asja, siis on raske eraldada puukilgi ja päriskilgi hääli.

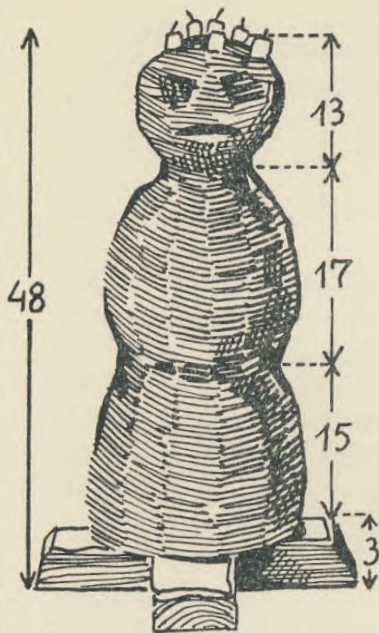
Vuristi on tuule undamise matkimiseks. Vurriluul on aga hoopis pikem lugu seljataga. Vurri tehti vastlapäeval, sest siis oli materjal käepärast. Vana kombe kohaselt keedeti vastlapäevaks seajalgu oavõi hernesupis. Kui kõhud olid täis söödud, siis meisterdati kontidest vurrid ja tõmmati neid nii, et maja huugas. Liulaskmine kelguga vastlapäeval pidi tulema linakasvule kasuks. Vurri vurin aga tähendas kõike head korraga. Kui sina omale vurri meisterdad, siis näed, et see on õige. Halva tujuga hakka vurri tõmbama ja tuju paraneb kohe.

Käristi oli tarbe- ja kärariist korraga. Kui meil on olemas need neli »pilli», ei siis tarvitse enam laenata memmelt potikaasi ja plekkämbreid »orkestri» jaoks. Siis on meil muinaspoiste orkester.

L e l u — mänguasi.

M a t k i m a — järele aimama, jäljendama.

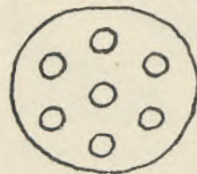
Peko eest, mõõdud antud centimeetrites.

Setudel oli puujumal PEKO, keda hoiti viljasalves ja võeti välja põllule ja karjamaale viimiseks. Peko oli valmistatud kasepuust ja pealael oli tal seitse auku küünalde paigutamiseks. Küünlavaha, nõe ja tolmuga oli peko puu muutunud mustaks. Üks peko oli toodud Eesti Rahva Muuseumi – selle joonis on siin toodud koos mõõtudega. Kui setu käest küsiti: „Kas peko ka aitab?“ siis vastas setu: „Küll ta aitab, milleks ta muidu on tehtud!“

PEKO

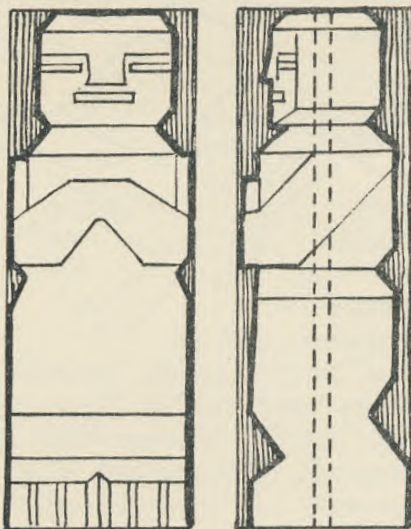

Peko küljelt, arvud näitavad ümbermõõtu.

Küünalde paigutus lagipeal.

Teeme ka omale peko – mitte küll jumalaks, aga küünlajala – laks või lambialuseks. Küünlajala teeme setu peko mõõtude järgi, lambialuse aga poole väiksema. Selleks võtame 25 cm pikkuse 7x7 cm puutüki. Esiplaanile ja küljele teeme joonise all antud kavandi järgi. Viirutatud osad lõikame ära sae ja nooga. Teravaks jäänud karded ümardame ja nikerdame näo, käed ja jalad oma maitse ning oskuste kohaselt. Peko aluseks võtame 2 cm paksuse 18x18 cm hõõveldatud lauatiiki. Peko ja aluse peitsime või värvime mustaks või tumepruuniks. Liimime peko alusele ja vahatame või lakime. Lambialaks kasutataval pekol olgu kehast pikiti läbi puuritud auk juhtme asetamiseks.

Peko tööjoonis.

↑ Läbipuuritud auk juhtme jaoks.

Peko-lamp

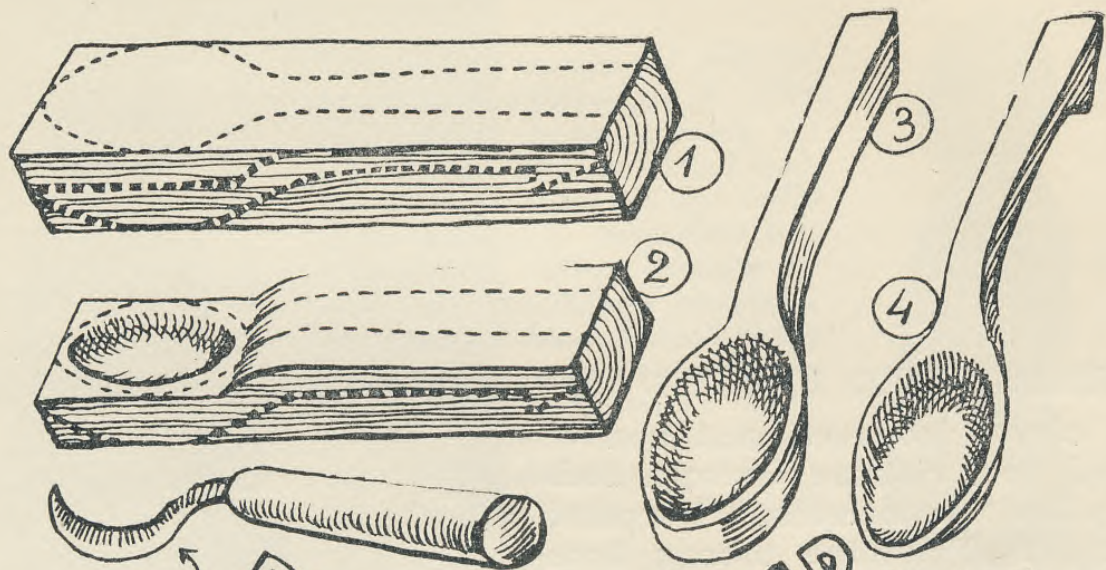
MUINASMEHED USKUSID jumala olevat looduses, sest nad ei tunnud veel ristiusu õpetust. Neil olid pühad tammemetsad, hiiepuud ja allikad. Palumine toimus koos ohverdamisega — pühade puude külge seoti võösid, paelu ja lindikesi ning pühadesse allikatesse kraabiti hõbelaastusid ehete küljest. Puujumalaid eestlastel ei olnud.

Setud aga elasid piirimaal vastu venelasi ja nende juures oli mõnigi asi teisiti kui mujal. Neil olid ka puujumalad — ainsad, mida Eestis teatakse. Nende puujumalatega nad tembutasid veel poolsada aastat tagasi. Üks setu müüs kord oma puujumala 15 rubla eest ära, kuid ostis varsti hirmuga tagasi. Ei tea, kas kartis puujumala kättemaksu või hakkas tal muidu kahju.

Vahest on meie poistelt kuulnud küsimust — et miks eestlastel tooteid ei olnud nagu indiaanlastel. See on umbes sama küsimus, nagu — miks eestlased ei olnud inimsööjad. Näe ei olnud! Oli targem rahvas, ei kummardanud puukujusid ega söönud ka teisi inimesi.

Kui meil siiski on kange tootemivalu, siis võime ju naljapärast kasutada setude pekot. Siis ei saa keegi ütelda, et meil mõni vajalik asi puudub.

Lusikanuga

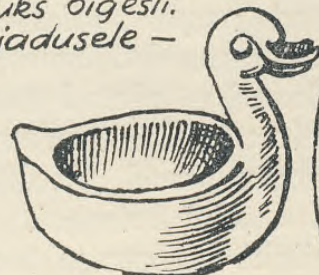
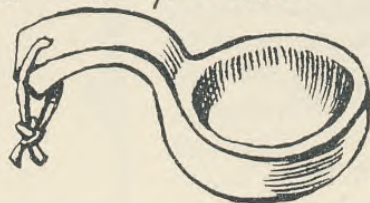
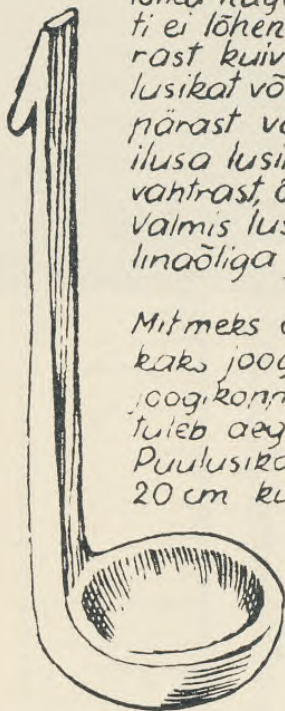
Puulusika valmistamiseks võta tükk toorest kasepuud, raiu porajaks ja keeda pool tundi soolvees. Pärast keetmist on töötlemine mugav — löika nagu toorest puud. Ometi ei lõhene keedetud puu pärast kuivamisel. Toorest puust lusikat võib keeta ka kõhe pärast valmis voolimist. Väga ilusa lusika saab kadakast, vahtrast, õuna- või pirnipuust. Valmis lusikas võib keedetud linaõliga ja lase kuivada.

PUULUSIKAD

Puulusika töövõtted: 1. lusikanuule joonistatakse lusika pealt- ja külgvaade,

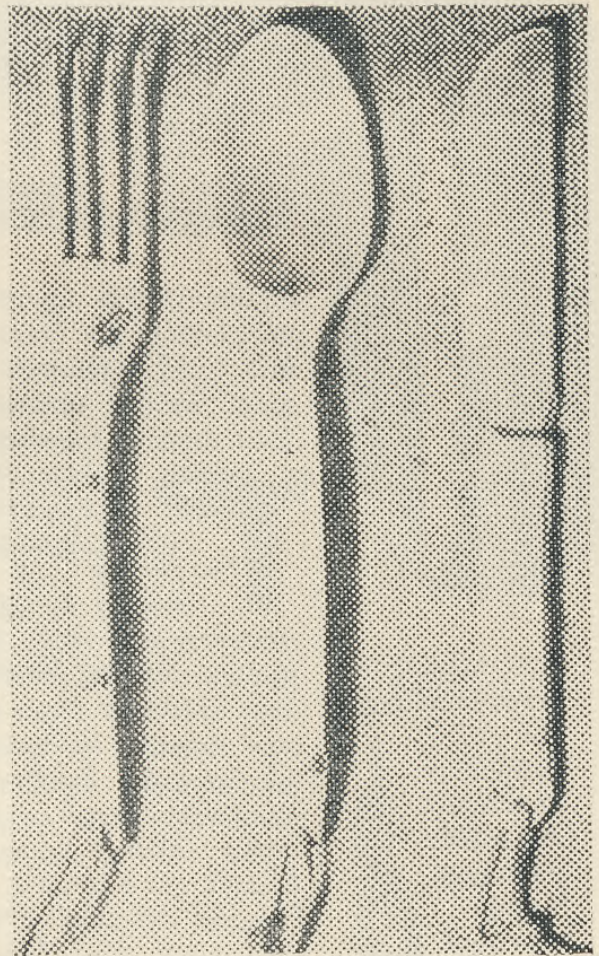
2. lusika kaha pealmine serv lõigatakse välja ja kaha õonestatakse lusikanuga, 3. saetakse välja lusika "kandiline" küü, 4. lusikas voolitakse valmis! Tööriistad: lusikanuga, nuga, kitsa lehega saag. Lusika saab valmis ka ainult noaga. Silumiseks kasuta klaasikildu.

Mitmeks otstarbeks valmistatud puulusikad: kulp, kaks joogikoppa ja tavaline lusikas. Pardikujuline joogikopp jääb ujuma veeämbriisse, voolimisel tuleb aegajalt proovida et see ujuks õigesti. Puulusikad tehakse vastavalt vajadusele — 20 cm kuru 1 m pibbused

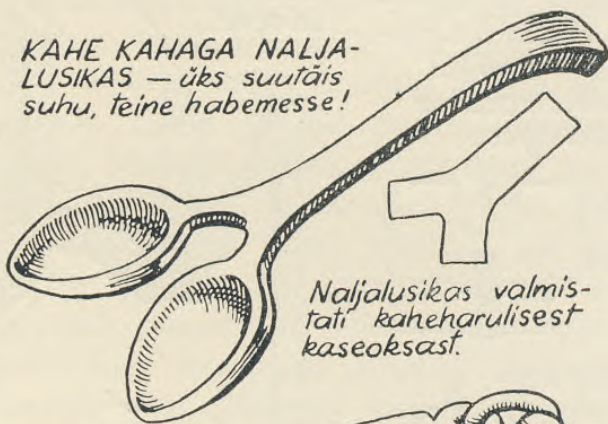

MUSTLANE kutsuti kord unenäos pidulauda putru sööma, aga lusikat ei antud. Öeldi, et see peab igäühel endal olema. Nii jäi mustlane unes söömata. Teisel ööl magama heites pani mustlane lusika pea alla, aga siis jälle ei näinud pudrusöömist unes. Niiviisi jutustab vana rahvanali.

Tänapäevalgi on see nali ajakohane, aga teisest vaatevinklist. Kui sind sööma kutsutakse, aga nõutakse, et lusika pead ise meisterdama — mis sa siis peale hakkad? Puulusikate voolimine on vana kunst, mis tänapäeval leiab vähe kasutamist. Muinasmehed aga tarvitasid ainult puulusikaid ja need tehti ise. On hoopis teine tunne, kui sa sööd omatehtud lusikaga oma-keedetud toitu.

KAHE KAHAGA NALJALUSIKAS — üks suutäis suhu, teine habemesse!

Naljalusikas valmistati kaheharulisest kaseokst.

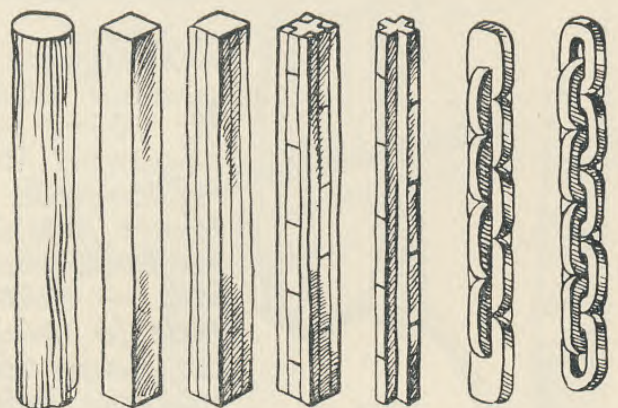
AHELAGA LUSIKAS

Lusikas ja ahel on nikerdatud ühest puutükist.

Kahe kahaga naljalusikas soku-tati pulmalauas pruutpaari ette. Sellega märgiti ära, et kaks inimest on nüüd asunud ühte leiba. Ahelaga lusikas jälle on rohkem tore-duse asi ja näitab lusikameistri vôi-

meid. Ahela nikerdamine ei ole raske töö, kuid aega see võtab. Jooniselt näed, kuidas puupulgast saab korralik kett.

PUUST AHELA NIKERDAMISE TÖÖVÕTTED:

1. Võtame kadakakepi ahela pikkuses
2. Lõikame kepi neljatahuliseks
3. Jagame iga tahü kolmeks võrdseks ribaks
4. Märgime peale ahela lülide pikkuse
5. Voolime kepi ristküuliseks (otsavaates)
6. Lõikame välja lülide väliskuju.
7. Lõikame lülid seest tühjaks.

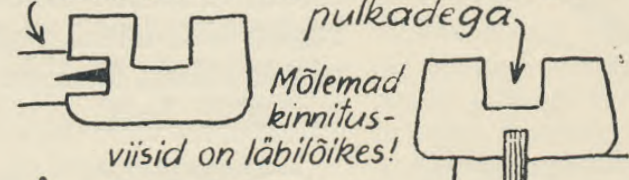
TULEJALAD

Muinustare igapäevase piirvalguse asemel tarviti pidupäevadel küünlavalgust. Selleks valmistati küünlaid kodus lambarasvast.

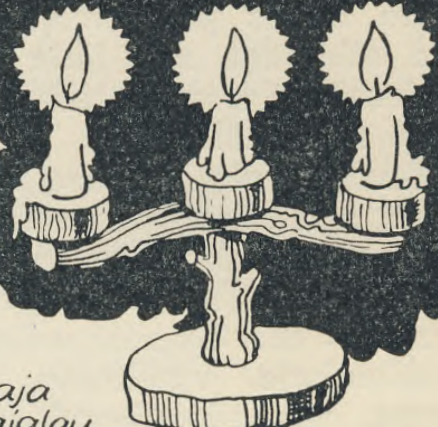
Piirgu hoidis kol-demüüri prakku või tulejalga pandud PILAK või PIHT. Küünalde hoidmiseks oli vaja

peenemaid asju. Puust küünlajalgu kutsuti KÜÜNLAPIIPUDEKS, rauast taotud lühtreid aga KÜÜNLA-AHELATEKS, sest nende kõrgus oli raudrõnga ja ahela abil tellitav.

Küünlapiibud rippusid laes, kuid meie võime samalaadseid teha ka lauale ja seinale, kasutades huvitavaid oksakõverikke. Küünlapiipude osad olid kinnitatud kokku sissekiilumise teel või ühendatud pulkadega.

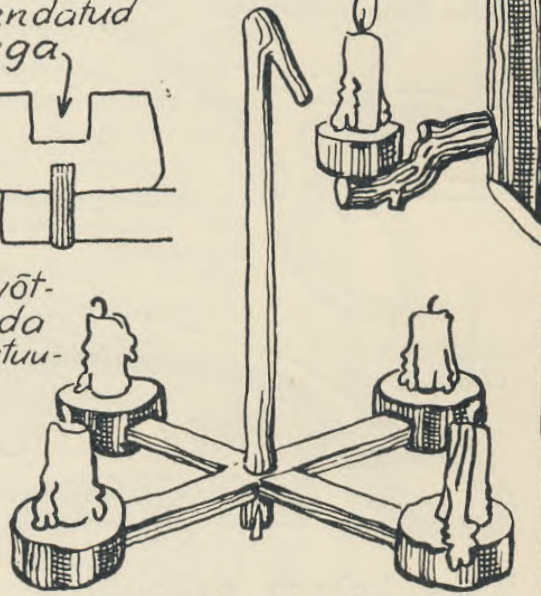

Küünlapiipe ja -ahelaid eeskujuks võttes võime valmistada nägusaid lae-armatuure, lampette, laualampe ja küünlajalgu kodu sisustamiseks — elektrilampide ja -küünaldega, nagu tänapäevale kohane!

Küünlapiibud tare lauale.

Üks piip küünlajalaks seinale.

Küünlapiibud lakke riputamiseks.

Igapäevane valguseallikas oli piirg tulejalga asetatud raudses pilakus, mille kõnyust seati kiilu abil.

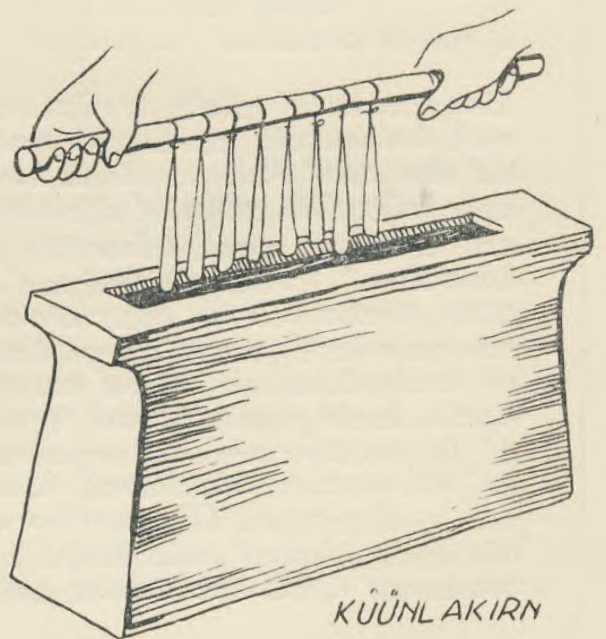
Küünla-ahelad.

Aga ükskord algab aega,
Kus kõik piirud kahel otsal
Lausa lähvad lõkendama...

NEED ON »Kalevipoja» lõppenustuse read. Tulevaste valgemate päevade saabumist kujutatakse kahel otsast põleva piiruna. Ometi oli piirg see kõige väikesem valguseallikas, mis pimedatel talvekuudel valgustas muinasmehe koda ja taret. Piiruvalgel vooliti oda- ja noolevarsi, meisterdati töö- ja tarberiistu ning naised valmistasid peent lõnga.

Parematel ja jõukamatel päevadel valgustati maja küünaldega. Vanades küünlapiipudes ja -ahelates on hilisemate laelampide ja armatuuride jooni.

Küünlad tehti lambarasvast k a s t m i s e. teel. Puust küünlakirnu valati keeva vett ja selle peale sularasva. Kepi külge seotud küünlatahid kasteti kirnu, lasti rasv vahepeal hanguda ja kasteti jälle. Seda tehti niikaua kuni küünal sai soovitud jämeduse. Samal viisil valmistati küünlaid ka vahast. Vahaküünlaid kasutati suurtel pidupäevadel, sest põleval vahal oli meeldiv lõhn. Vahaküünal on tarvitusel tänaseni, lambarasva asemele on aga tulnud tööstuslikud rasvained.

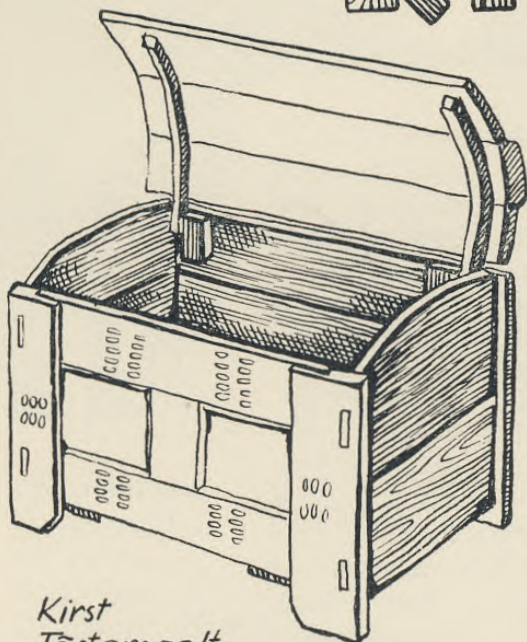

KÜÜNLAKIRN

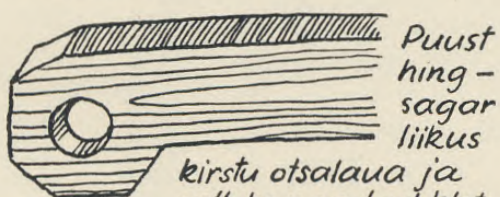
H a n g u m a — jahtudes kõvaks tõmbuma.

KIRST

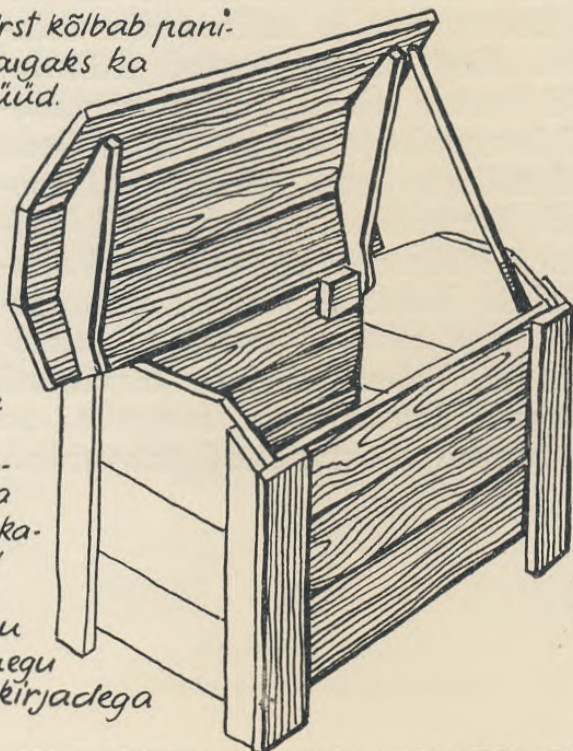
Kirst
Tõstamaalt

Puust hing-sagar liikus kirstu otsalaua ja selleks pandud klot-si vahele asetatud puupulgal

Muinaspere majatarvete hulgas oli üks olulisemaid kirst, mida kasutati ehte ja riietusesemete hoiukohana. KIRSTUD olid enamasti ehitatud nelja nurgasambaga, mille soonte sisse käisid kirstu küljelauad. KIRSTU kaas oli kumer, enamasti kolmest lauast ja käis kirstu küljes puust hingede või sagaratega. KIRSTU avamisel kasutati kaane ülal hoidmiseks kirstupulka. Sageli oli kirstu ühes otsas küljelauaga riiul, millel hoiti peenemaid asju. KIRSTU kaas ja esikülg oli kaunistatud sisselõigetega, harva ka põletuskirjadega. KIRSTUS enamasti aidas. Et kIRSTUS oleval riided saaksid hea lõhna, selleks asetati kIRSTU maarjakeina j.t. lõhnavaid rohtusid, riidekoide vastu kasutati koirõhtu.

Kirst kõlbab panipaigaks ka nüüd.

Tänapäeval on ehte ja riietusesemete hoidmiseks paremaid paikaid kui kirst. Muinasmängu tarbeasju: sõjasärki, sõlgesid, sõjakübarat, kerikingi, nooli, kärariistu ja kasetõhust tarbeasju hoiame aga siiski kIRSTUS. KIRSTU meisterdame muinasmeele plaani järgi. Laudade kokkuloõmiseks võime kasutada naelu, kuid puusagarad teeme ikkagi ja pealepandud nurgalauad ja kaaneosad kinnitame kokku puupulkadega. Ettepuuritud auku tihedasti loõdud pulk hoiab peaaegu naela eest. KIRSTU kaunistame põletuskirjadega

BERNARD KANGROL on luuletus »Ema rôivakirstul». Luuletaja on selles edasi annud seda pühapäevatunnet, mis valdab poega ema riidekirstu vaadeldes. Koirohulõhnalises kirstus on kirjused võid, litrites tanused, sõlgesid, rôhusid ja rätikuid. Vanade aegade ilu ja mälestused olid talletatud kirstu kaane alla.

Tänapäevane kirstuvara tuleb nende eesti noorte kätest, kes töös ja mängus tahavad tallata esivanemate muistseid radu. Muinasmängu tarbeasjade jaoks ei ole majas sobivat ega ka väarikat kappi või panipaika. Nende hoidmiseks teeme kirstu, et kõik asjad oleks koos ja korras.

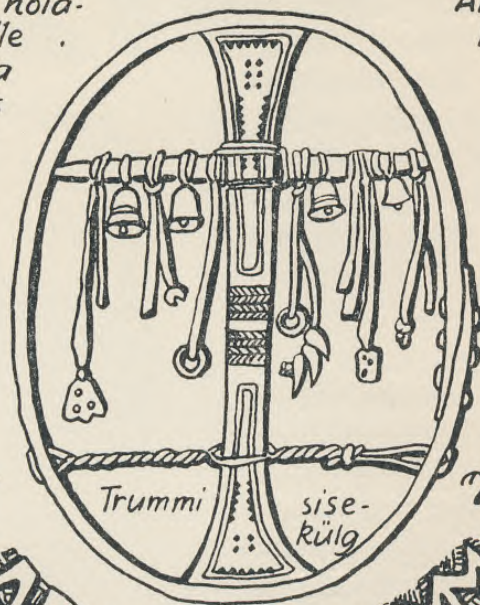

Koirohi — korvõieline poolpõõsas pujude sugukonnast (*Artemisia absinthium*). Kasvab kuivadel liivastel teeservadel, kuivatatult kasutatakse koirohuna.

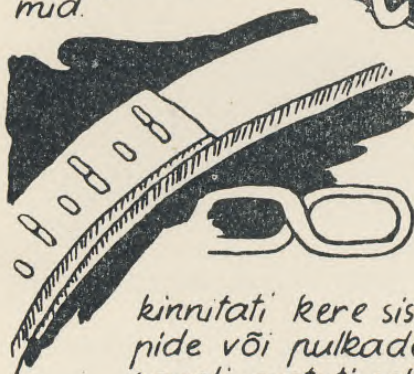
Rõhud — kettidest ja litritest ehted, mida Hiiumaa naised rahvariiete juures kandsid puusadel.

Talletama — alal-hoidma, säilitama.

Lapi nõiad kasutasid nõia-
ehke arbutrummi. Selle
põristamisega ajas ta
end lõvesse – kaotas
meelemärguse ja
tegi hiljem ärgates
ennustusi. Arvati, et
meelemärgusetuse
ajal rändas nõia
vaim kaugetel tar-
kade teedel. Arbu-
trummi nahale joo-
nistatud märkide
järgi sai ennus-
tada iga mees.
Muinasaja tar-
kadel meie ko-
dumaal olid
arvatavastisa-
masugused trum-
mid.

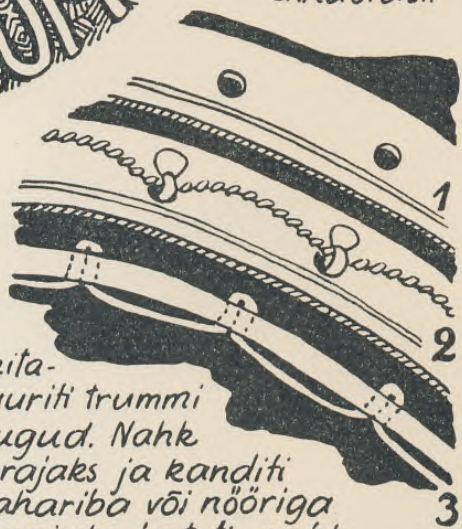
Arbutrumm tehti kämb-
la-laiusest puulaastust,
mis painutati ovaa-
likuks või ringiks. Sise-
küljele asetati käe-
pidemeks põikpuu.
Välisküljele pingu-
tati trumminahk,
millele joonistati
märgid. Arbumisel
asetati nahale arp-
-luust või metallist
vigur, ja hakati
trummi põris-
tama. Nende
märkide järgi,
mille juurde arp-
liikus, tehti
ennustusi.

Trummi kere
õmmeldi kokku
aukudest lä-
biaetud naha-
ribaga. Käe-
pide

kinnitati kere sisse top-
pide või pulkadega ja
sageli asetati sellele li-
saks põikpuud või kerest läbi
pandud keerutatud nahari-
bad. Põikpuu või kere alumise
ääre külge kinnitati sageli na-
haribasid ja linte, mille otsas
rippusid luurõngad, metallist
või puust ripatsid, kiskjate kih-
vad ja küüned. Vahest kinnita-
ti sinna veel kurinaid ja Kellu-
kesi. Trummi kere kaunistati pi-
kuti sissekriipsutatud joontega
ja käepide löigete või põle-
tuskirjadega.

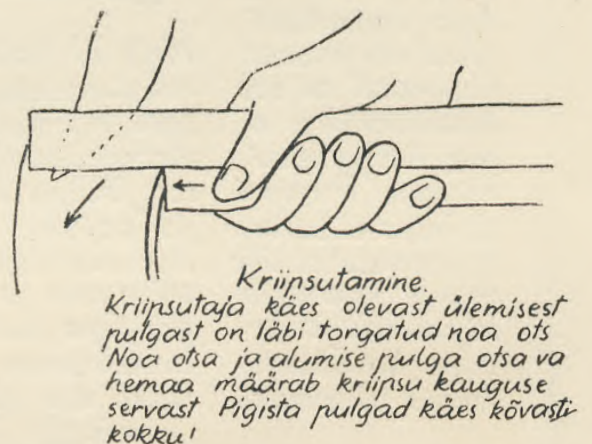
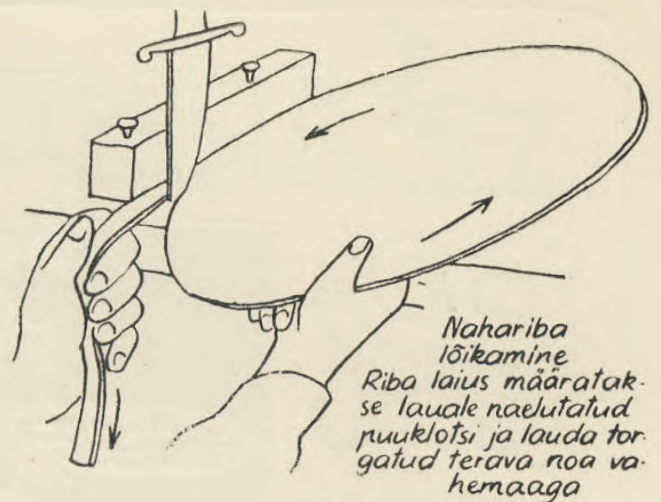
Naha kinnita-
miseks puuriti trummi
keresse augud. Nahk
löigati parajaks ja kanditi
äärest nahariba või nõoriga
Pealetõmbamiseks leotati nahk
pehmeks. Nahk kinnitati peale tugeva
naharibaga, mis jooksis kere sees
ja tuli kere peale aukude kohal. Seal
pandi kinnitusriba läbi trummina-
ka tehtud augu. Vaata joonist: 1. ke-
resse on puuritud augud, 2. kere
aukudest tuleb kinnitusriba pinnale
ja läbib trumminaha ääre, 3. kin-
nitusriba käik läbi kere. Trummina-
haks kasutati parkimata vasikanahka.

KALEVIPOJAS» ja rahvamuistendites on palju juttu Lapi nõidadest, Tuuslaritest, tuuletarkadest, sõnataarkadest ja soolasortsidest. Kui neist nii palju räägitakse, siis on nendega muinasajal palju tegemist olnud. Loitsimisest, nõidumisest ja soolapuhumisest ei tasuks praegusel haritud ja õpetatud ajal üldse mitte rääkida. Meil on muinasmängutarvete seas puudu üks oluline asi ja kui me selle tahame muretseda, siis peama paraku tutvust tegema ka nõidadega. See asi on trumm, mida muinasajal kasutasid ainult targad ja nõiad.

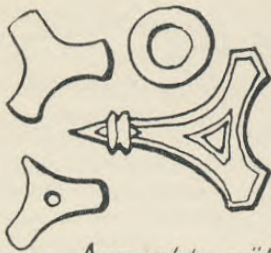
Meil ei ole tänaseni säilinud ainustki eesti muinastarga trummi. Trumme on aga säilinud meie põhja- ja idapoolsetel hõimudel. Muude tarbeasjade sarnasusest võime järeldada, et meie arbutrummid olid samased nagu hõimudel.

Muinastarga arbutrumm ei ole lihtne valmistada, kuid indiaanlaste tom-tomidest see keerulisem ka ei ole. Kui juba trummi teeme, siis olgu seegi esivanemate plaani järgi. Joonis jutustab sulle kõik.

Loitsima — sõnadega nõiduma, midagi nõidusväel esile kutsuma.

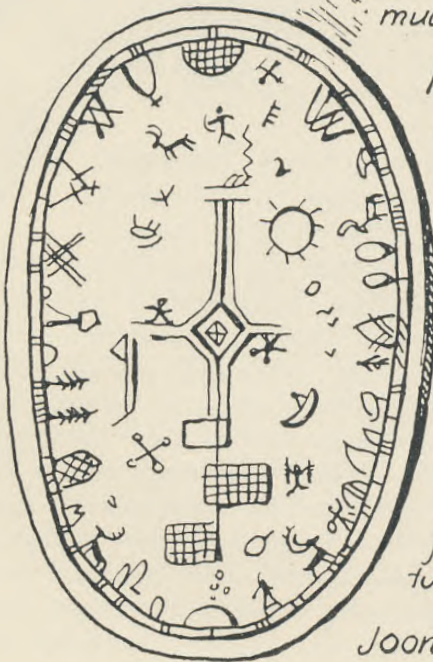
ARBUMINE

Arp ehk näitaja valmistati luust või vasest. Enamasti oli see kolmesopiline vigur, harvemini rõngas. Trummeldamisel liikus arp trumminahal ühe märgi juurest teise juurde ja arbuja jutustas tulevaid sündmusi.

Meie ei valmista arbutrummi nõidumiseks, sest nõidus ei sobi haritud tänapäeva. Arbutrummiga ennustamine jäägu ka rohkem nalja-asjaks, sest tulevikku kujundatakse tänapäeval selge pea ja puhta südamega. Aga päris loomutruu arbutrumm sobib väga hästi ka signaalide andmiseks ja lauludele saate- muusika põristamiseks.

Märgid trumminahale joonistati lepakoore- vee või looma verega — need jäid punakaspruunid. Seal olid haldjad ja jumalused, linnud ja loomad, kojad ja aidad, nõike ja kuu, paadid, suusad, jne — joonistatud lihtsustatud joontega. Meile ei tee raskusi neid märke kujundada juuresolevate näidete järgi. Tavaliselt oli trumminahk äärestatud kahekordse joonega ja keskpunkt märgitud ristiga.

Arbutrummi põristati T-kujulise haamriga, mis oli tehtud põdrasarvest ja kaunistatud joontega ning kirjadega.

Põdrakoppel.

Mets

Liha-ait

Vibumees

Nõid

"Maailma mees"

Äike

JOONISTUSI TRUMMINAHAL

HÄÄLE TEKITAMISEKS on vaja trummile juurde meisterdada veel trummipulk või -pulgad. Tänapäeva trummidel on tavaliselt kaks pulka. Muinastrummil oli üks ja sedagi ei saa nimetada pulgaks, ennemini oli see haamer.

Kui meile nüüd sellest piisab, et meie trumm häält teeb, siis võime töö lõpetada. Kui me aga soovime, et meie trumm oleks võimalikult muinastrummi sarnane, siis peame trumminahale maalima märgid ja lisaks veel nikerdama selle väikese viguri, millest trumm on nime saanud — arbu.

Siis on meil trumm nagu muistegi.

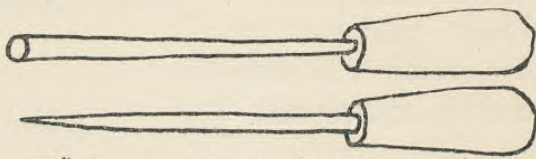
PÖLETUSKIRJAD

Puust valmistatud töö- ja tarberiistad kaunistati rikkalikult lõike- ja põletuskirjadega. Õllekannud, kirstud, pesu- ja vaalikuikad, ropsi- ja vöö-möögad, veimevakad, rargipuud ja puusadulad olid kõik kaunistatud. Peamiselt kaunistati mitmesuguste põletuskirjadega. ♦♦♦

Põletuskirjad tehti eriti selleks valmistatud tempelraudadega, mis aeti tules kuumaks ja vajutati siis puule. Tempelraudade üksikutest kujunditest moodustati suured mustrid, poordid ja ornamendid. Tempelraudade kasutamine nõudis meistritilt ilumeelt.

Põletusraua tõmp ots viiliti välja mustri kujuliseks, nii et ühe vajutamiselega tekkis mitu märki. Selliseid raudasid

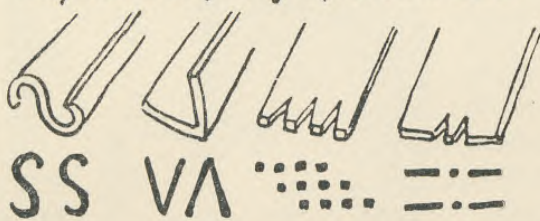
Täpiraud ja kriipsuraud

Ringisid ja ringi osi põletati raudtorust tehtud põletusraudadega. Kui sooviti punktjoone-

saame valmistada raudnulgast või jämedast naelast. Nüüd järgneb rida raudade näiteid ja igaühe juures on tema põletusjalg.

Muid põletuskirja märke saame kujundada plekiribast, andes riba otsale soovitud kuju. Nii saame S-kapsarauda, V ja punktiread.

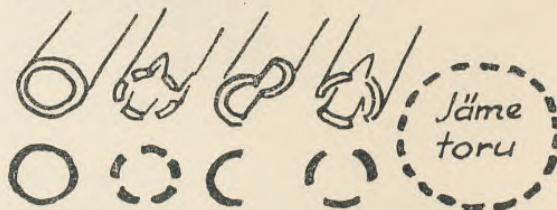

Väga levinenud neist oli kapsaraud.

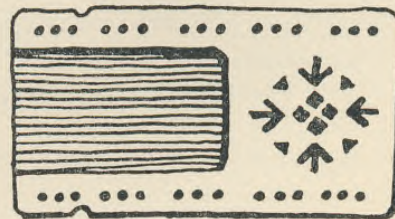
Peremärk / Põletuskirjadega vürpnuu ja kilik

list ringi, siis viiliti toru serva sisse sälgud. Ringi osa saamiseks viiliti osa toru serva madalaks. Siin tulevad näited:

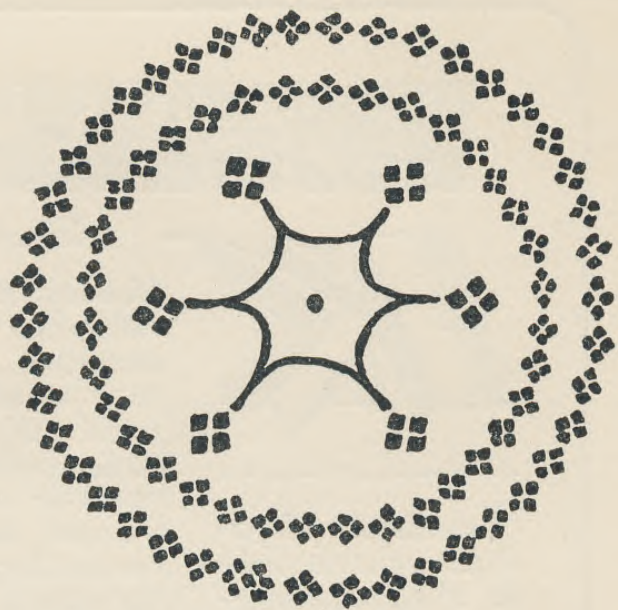
Mustri põletamisele asudes joonistame enne mustri puule. Siis asetame kõik vajalikud rauad hõõguvatele sütele kuumenema. Põletamisel jahtunud raua pane me sütele tagasi ja kasutame vahetult teist. Käepidemeta põletusraudadega töötades kasuta käekaitseks vana kinnast!

MEIL ON NÜÜD terve rida asju, mis oleme meisterdanud muinasmänguks. Need on tehtud hoole ja armastusega, kuid need võiksid olla veel ilusamad. Asume nüüd muinastarbeid kaunistama põletuskirjadega. See on huvitav töö.

Kõigepealt joonista kavandid nende esemete kaunistamiseks. Kui kavandid on head, siis kopeerime need kaunistatavale esemele. Ja siis läheb lahti põletamine. Kui sinu moodsas kodus puudub lahtine tulekolle põletusraudade kuumendamiseks, siis kasuta gaasipliiti või priimust. Põletuskirjasid on võimalik teha ka luubiga päikese abil, aga see võtab mitmekordselt kauem aega. Töö ei tule nii puhas kui põletusraudadega ja pealegi pole see nii tehtud nagu vanasti tehti.

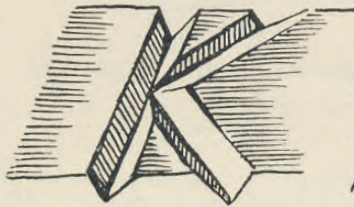
Põletuskirjad sobivad kõikidele

Põletusornament õllekannul, Martna, Läänemaa.

puuesemetele, mis on peitsimata ja värvimata. Meil on kaunistada kilk, vuripuu, käristi, lusikad ja kirst.

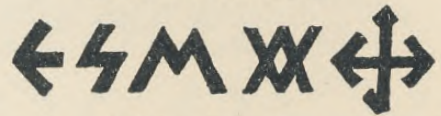
Õuemärgid lõigatakse puusse puhta V-kujulise noa-lõikega.

Tahula küla õuemärgid Saaremaalt.

Muinaspere tööriistad ja kalapüünised olid märgitud pere- või õuemärgiga. See oli enamasti pere nime lihtsustatud algtäht, pere asukohta või nime iseloomustav kujund või mõni geomeetiline vigur. Kui poeg lahkus isatalust, siis täiendas ta peremärki mõne joonega. Nii näitavad õuemärgid ka perede omavahelist sugulust. Peremärgid olid enamasti puusse lõigatud, horvemini põletatud.

Muinasmeeste järglastena teeme meiegi oma peremärgid ja märgime nendega oma töö- ja tarberiistad. Peremärk olgu iseloomustav, kuid võimalikult lihtne, et selle lõikamisel vahetükid välja ei lange. Siin on rida mitmesuguseid näiteid peremärkide kujundamiseks. Esimeses reas on pere nimetähtedest tuletatud märgid: E, S, M ja AV ning HJ kokkupõimitult. Nimetähtedega peremärk ei tarvitse sugugi koosneda ees- ja perekonnanime tähtedest, sest see ei ole ühe inimese monogramm, vaid pere pärandata-
 tav nimemärk. Teises reas on pere nimest tuletatud märgid: vibu, lõke, kuusk, rõõmus inimene ja koda. Neid märke võiks kasutada perekonnad: Ambur, Loit, Kuusk, Rõõmus ja Vanatalu. Taolisi peremärke võib kujundada peaaegu iga eestipärase perekonnanime järgi. Kolmandas reas on geomeetrilised kujundid, mis sobivad peremärki-
 deks. On vajalik, et ka need oleks tähendusega, sest tähenduseta peremärk on vaene asi. Oma peremärgi kujundab ja lõikab iga mees ise.

PEREMÄRGID:

nimetähtedest tuletatud,

nime järgi kujundatud,

või vabalt loodud.

NIMI EI RIKU MEEST — ütleb vanasõna. Sellele lisatakse veel: — kui mees nime ei riku! Igal mehel oli nimi ja sellele vastav nimemärk. Rüütlitel ja aadlikel kuulus nime juurde vapp. Eestlastel vappe ei olnud, aga selle eest oli igal perel oma pere- või õuemärk. Kui meie muinasmängus läheme tagasi kaugele aega, siis võtame tarvitusele ka selleaegsed peremärgid ja tähistame kõik oma tarbed oma märgiga. Siis teab igaüks, kes on nende tarbeasjade või relvade peremees.

JÄÄTMAA JUTUD esivanemate unustatud töö- ja jahiväljadelt jõuavad lõpule. See oli linnu nokaotsatäis sellest, mis nad meile on pärandanud. Kui sina tunned huvi selle väärika, kuid nüüd rohtunud teeraja vastu, mida muinaseestlased sajandite eest käisid, siis võime kord teha pikema ja põhjalikuma matka. Sellelt teelt on ammutada palju meile uut ja huvitavat. Aga ka palju visadust ja vaimu, mida vanasti oli rohkem ja mis nüüd kipub jääma kassinaks.

Tänapäev nõuab eesti meestelt jälle esivanemate sitkust. Nad peavad oskama kõik ise valmis teha ja luua, meisterdada ei-millestki tarvilikke asju. Jälle peavad mehed olema raiutud kui raudakangist, teraksest tehtud tornid. Seda meie teame, mis on jäänud seljataha — aga mis ootab ees, seda ei tea keegi.

Sellepärast peab uuest põlvest tõusma vapraid võitlejaid...

...ja väsimatuid ehitajaid.

Meie maa on sadu kordi sõjaga puhtaks rullitud, tuli on söönud hooneid ja katk tapnud rahvast. Aga Eesti on jälle tõusnud.

Kanna kuuetaskus esivanematelt päritud ränikivi. Ära ehita oma koja juurde indiaanlaste puujumalaid. Kasva Eesti uueks tõusuks!

Müts maha Eesti mineviku ees,
käised üles Eesti tuleviku pärast!

SISUKORD:

	Lk.
Eellugu	5
Sôjasärk	12
Sôled	14
Sôjakübar	16
Kerikingad	18
Vibu	20
Nooled	22
Nooletupp	24
Kärp / Ling	26
Notituled	28
Koda	30
Tüma maa	32
Suitsuahi	34
Kasetoht	36
Pussitupp / Vöö	38
Viisud / Märss	40
Kilk / Vuristi / Käristi / Vurr	42
Peko	44
Puulusikad	46
Tulejalad	48
Kirst	50
Arbutrumm	52
Arbumine	54
Pôletuskirjad	56
Peremärgid	58
Lôpuluugu	60

